

PROGRAMUL DE COOPERARE ELVEȚIANO-ROMÂN
SWISS-ROMANIAN COOPERATION PROGRAMME

Raport de evaluare a programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale la copiii din centrele rezidențiale

Acest material a fost realizat în cadrul proiectului „Copiii din centrele rezidențiale: de la risc la oportunități prosociale”, implementat în parteneriat cu Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului Iași și co-finanțat printr-un grant din partea Elveției prin intermediul Contribuției Elvețiene pentru Uniunea Europeană extinsă. Pentru mai multe detalii privind Programul de Cooperare Elvețiano-Român, vă invităm să vizitați <http://www.swiss-contribution.ro> și www.swiss-contribution.admin.ch/romania

www.alternativesociale.ro

www.dasiasi.ro

Cuprins

Introducere _____	3
Cercetare cantitativă _____	4
Percepția tinerilor din centrele rezidențiale _____	19
Percepția specialiștilor care lucrează în centrele rezidențiale _____	22
Concluziile cercetării _____	28
Recomandări _____	27
Anexa 1: Chestionar de evaluare _____	29
Anexa 2: Ghid de focus grup cu copii _____	31
Anexa 3: Ghid de interviu cu specialiști _____	32

Introducere

În cadrul proiectului **Copiii din centrele rezidențiale: de la risc la oportunități prosociale**, cofinanțat printr-un grant din partea Elveției prin intermediul Contribuției Elvețiene pentru Uniunea Europeană extinsă, s-a propus evaluarea programului de management al furiei creat și implementat de specialiștii Alternative Sociale. Pentru această activitate au fost prevăzute: o evaluare inițială și o evaluare finală copiilor participanți la program, două focus grupuri cu o parte din acești copii și interviuri cu specialiștii participanți la cursul de formare și implementare a programului.

Instrumentul de culegere a datelor: chestionarul a fost creat după ce sociologul a avut discuții cu ceilalți specialiști din cadrul Alternative Sociale despre: forma pe care trebuie să o aibă, întrebările pe care trebuie să le includă și intervalul de timp în care chestionarul va trebui să fie aplicat. Instrumentul a vizat întrebări referitoare la timpul liber al copiilor, la definirea conceptelor de furie, de rușine, violență, sentimente pozitive dar și la cauzele apariției acestei furiei.

Pretestarea instrumentului: chestionarul realizat pentru evaluarea inițială a fost pretestat pe 34 de copii cu vârstele cuprinse între 10 ani și 13 ani din două școli din Iași,-- pentru a identifica erorile în crearea instrumentului și a le revizui în consecință. Problema identificată în versiunea inițială a chestionarului a fost în legătură cu înțelegerea termenilor de asertivitate și percepție, copiii bifând răspunsurile doar după ce au primit explicațiile referitoare la definirea acestora. S-a propus înlocuirea acestor cuvinte în cadrul chestionarului în versiunea finală iar în cadrul programului de management al furiei, pentru o mai bună înțelegere din partea respondenților s-a punctat faptul că este necesar ca formatorii să explice termenii pe înțelesul copiilor.

La finalul chestionarului pretestat a existat o întrebare deschisă unde copiii puteau face sugestii despre alte întrebări pe care instrumentul trebuia să le cuprindă. Au existat sugestii care vizau următoarele aspecte: modalități prin care ei pot acționa pentru a se calma când sunt nervoși sau cum să le explice celorlalți oameni că nu este bine să reacționeze la furie. Programul de management al furiei vine în întâmpinarea acestor răspunsuri oferind modalități prin care copiii pot înțelege și accepta mai bine furia. În cadrul chestionarului final întrebarea deschisă din varianta pretestată a fost eliminată.

Menționăm că forma finală a chestionarului se regăsește în **Anexa 1** a prezentului raport.

Metoda de culegere a datelor: formatorii și educatorii, împreună cu sociologul din cadrul proiectului, au aplicat acest chestionar beneficiarilor, în cadrul primei și ultimei sesiuni a programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale la copii din centrele rezidențiale.

Universul cercetării: în cadrul proiectului ne-am propus aplicarea unui număr de 160 chestionare pentru realizarea evaluării inițiale și 160 de chestionare pentru evaluarea finală în vederea analizării evoluției copiilor în ceea ce privește înțelegerea termenilor folosiți în timpul programului de management al furiei.

Eșantionul propus a fost unul exhaustiv, cuprinzând toți copiii incluși inițial în program. În final au fost aplicate 161 chestionare în cadrul evaluării inițiale, mai mult cu unul față de numărul propus inițial și 140 chestionare în cadrul evaluării finale, deoarece o parte din respondenții inițiali au renunțat la parcurgerea programului în momente diferite ale desfășurării acestuia.

Perioada de culegere a datelor: noiembrie 2016 – aprilie 2017.

Descrierea programului

Furia este o emoție de bază pe care o resimțim cu toții și care nu poate fi și nu trebuie negată, caracterizată prin „o stare emoțională de disconfort care variază în intensitate de la iritare ușoară până la enervare intensă și turbare”, potrivit psihologului Charles Spielberger, specializat în studiul furiei. Important este să înțelegem resorturile, cum funcționează și care este responsabilitatea noastră privind exprimarea furiei – alegerea unor comportamente constructive de exprimare a furiei care să nu afecteze pe ceilalți, lucrurile din jurul nostru sau chiar pe noi înșine.

Programul educațional de grup de management al furiei se bazează pe o abordare cognitiv-comportamentală și are scopul de a ajuta copiii din centrele de plasament să înțeleagă furia, să analizeze și să aleagă în mod conștient, un răspuns comportamental sănătos pentru a aborda constructiv o situație socială tensionată și cu potențial conflictogen.

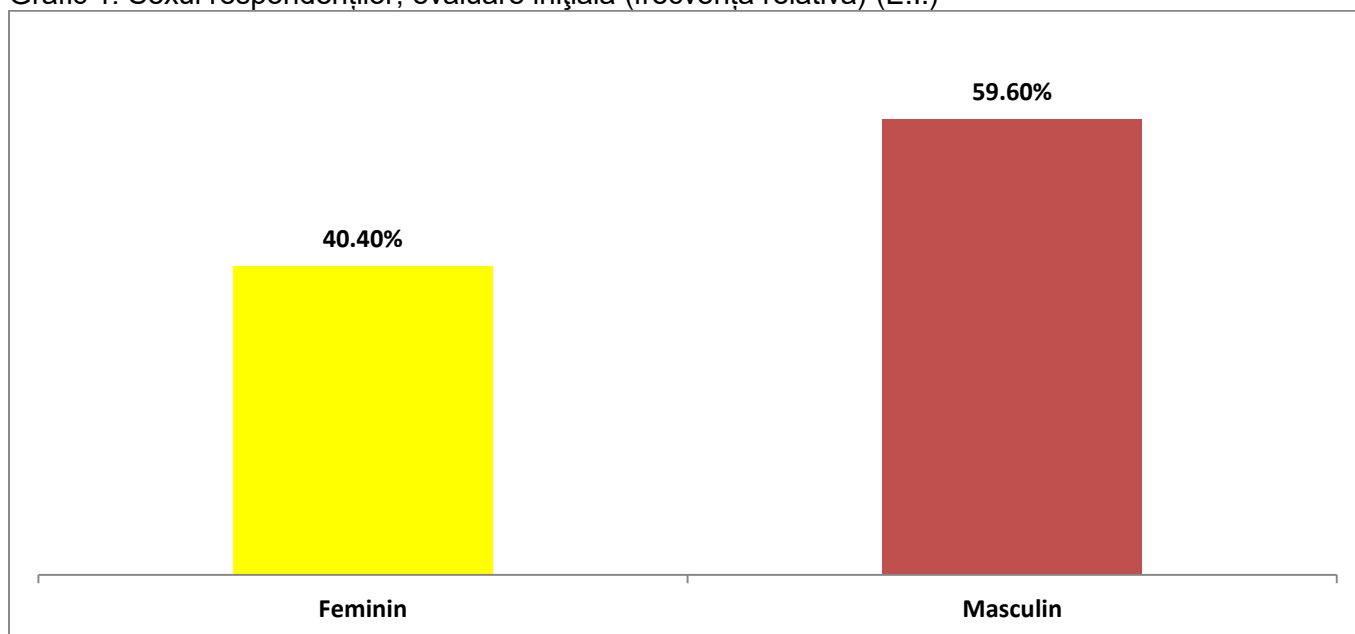
Programul de management al furiei răspunde acestei nevoi, fiind dezvoltat pentru a fi implementat în centrele de plasament cu copii și tineri instituționalizați. Programul este fundamentat pe o bibliografie de specialitate, cu referințe teoretice și programe practice de actualitate și pe experiența practică de lucru a autorilor. Programul este structurat în trei părți, începând cu primele trei sesiuni (partea 1) care introduc copiilor problematica furiei, pentru a cunoaște ce este și cum funcționează aceasta. Sesiunile patru-șase (a doua parte) construiesc pe informațiile din prima parte și dezvoltă aspecte specifice ale modului de funcționare a furiei pentru a înțelege și recunoaște diverse aspecte ale acestei emoții, așa cum sunt ele resimțite în viața de zi cu zi. Sesiunile șapte-doisprezece (partea a treia) întăresc prin exerciții repetate acceptarea și controlul asupra emoțiilor puternice și alegerea unor reacții comportamentale sănătoase.

Programul introduce (conform American Psychological Association) și explicitează copiilor conceptele corelate furiei: *violența* (formă extremă de agresiune fizică, verbală sau simbolică), *percepție* (modul de a vedea și de a înțelege ce se întâmplă în jurul nostru), *rușine* (emoție complexă de disconfort în urma unui accident/erori), *vină* (responsabilitatea resimțită în urma unei greșeli), *asertivitate* (sigur pe sine și nonagresiv), pentru a transmite informații, a dezvolta abilități și antrena comportamente constructive, facilitând astfel dezvoltarea personală și integrarea socială a copiilor instituționalizați.

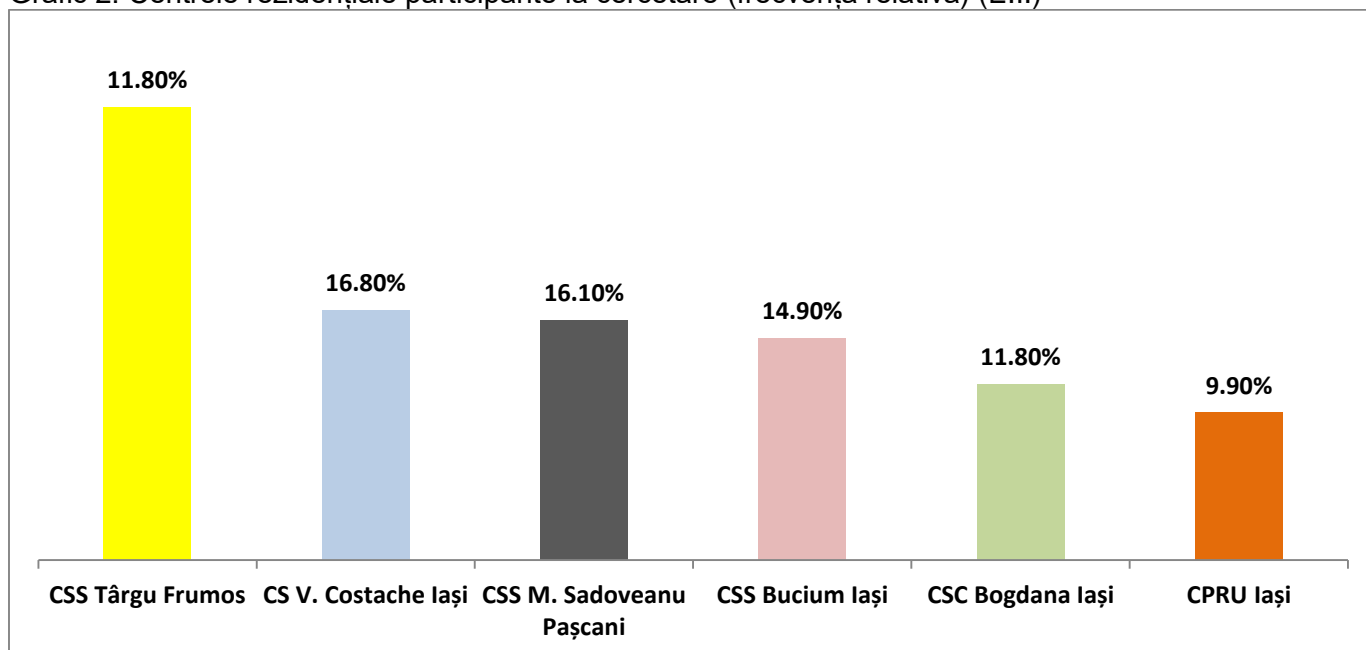
Cercetare cantitativă

Profilul respondenților la evaluarea inițială (E.I.) a fost: copii cu vârstele cuprinse între 10 ani și 20 ani, preponderent între 10-15 ani, 40.4% fiind fete și 59.6% băieți din șase centre rezidențiale (CSS Târgu Frumos, CS V. Costache Iași, CSS M. Sadoveanu Pașcani, CSS Bucium Iași, CSC Bogdana Iași, CPRU Iași). Specialiștii participanți la cursul de formare provin din 10 centre rezidențiale, însă aplicarea programului s-a făcut doar în șase dintre acestea deoarece în celelalte centre copiii aveau probleme de sănătate mentală ceea ce făcea imposibilă desfășurarea celor 12 sesiuni.

Grafic 1: Sexul respondenților, evaluare inițială (frecvență relativă) (E.I.)

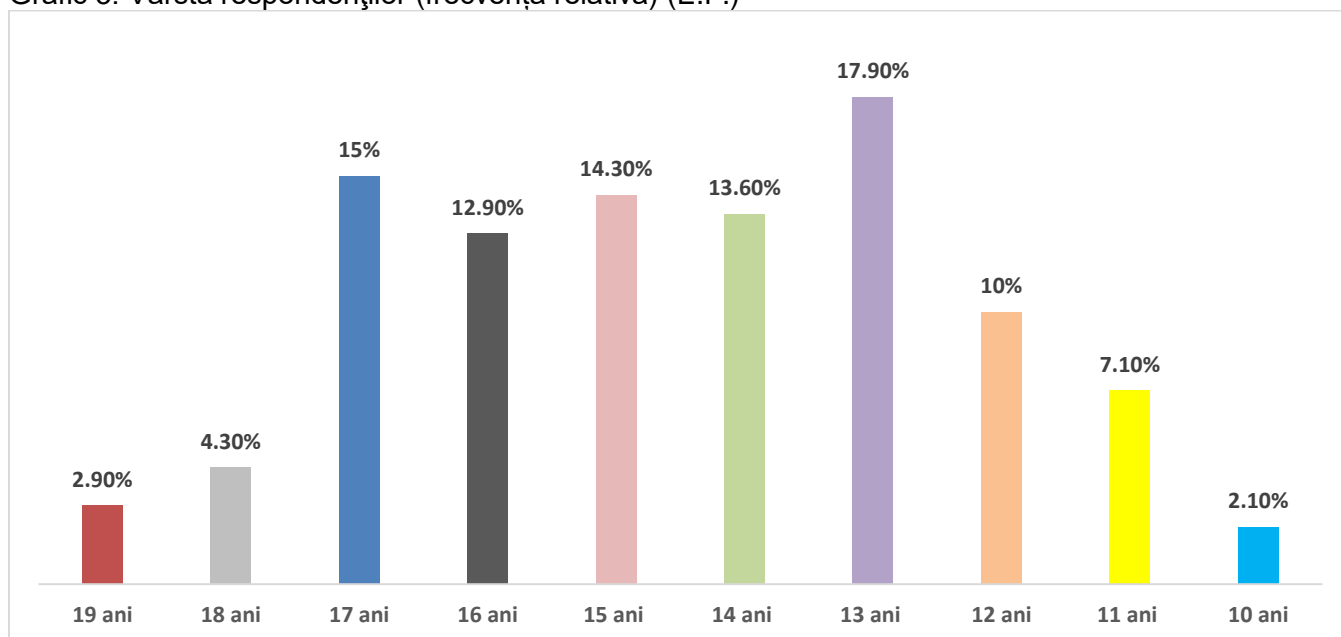

Grafic 2: Centrele rezidențiale participante la cercetare (frecvență relativă) (E.I.)

Profilul respondenților la evaluarea finală (E.F.) a fost: copii cu vârstele cuprinse între 10 ani și 19 ani, preponderent între 13-16 ani – 58.7%, 55.7% fiind băieți și 44.3% fete din toate cele șase centre rezidențiale selectate inițial. Observăm că au finalizat programul de management al furiei mai mulți băieți, deși la intrarea în program ponderea fetelor era mai mare.

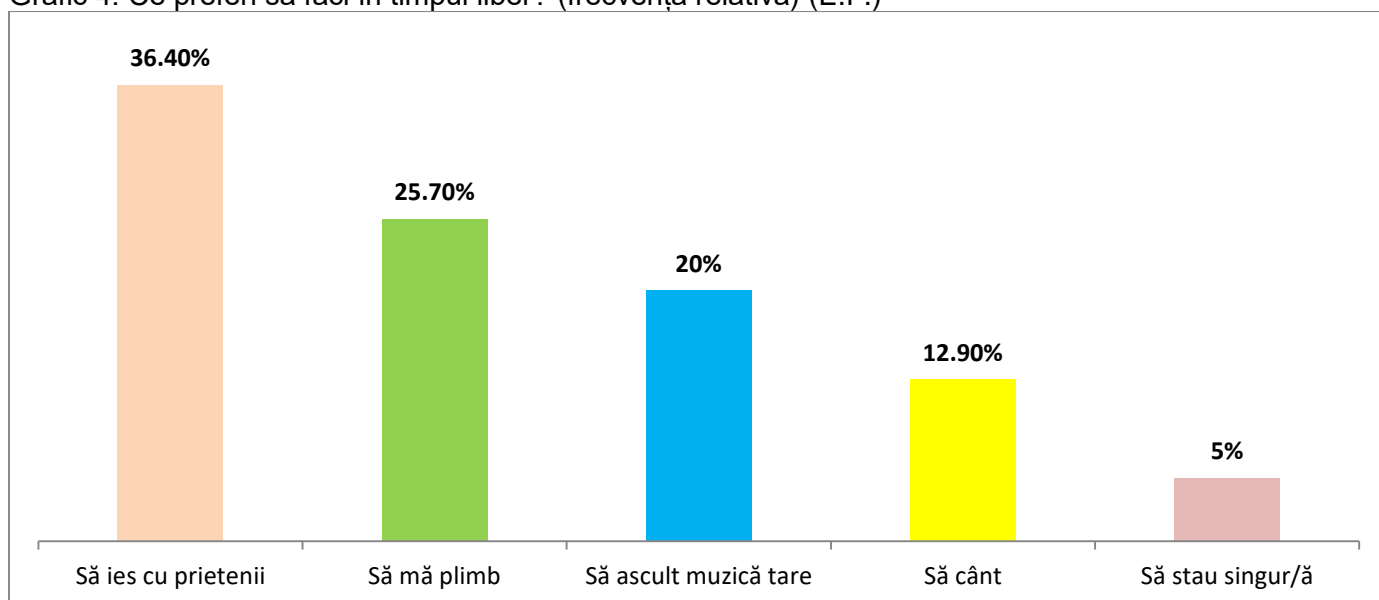
Grafic 3: Vârsta respondenților (frecvență relativă) (E.F.)

Procentul tinerilor care au terminat programul de management al furiei este similar cu cel inițial în ceea ce privește reprezentarea pe centrele rezidențiale, cu mici diferențe, însă ne semnificative statistic. Acest procent al copiilor care au finalizat programul trebuie analizat separat deoarece eșantionul final nu a corespuns cu cel inițial, o parte din participanți renunțând pe parcurs, având în vedere că participarea a fost voluntară.

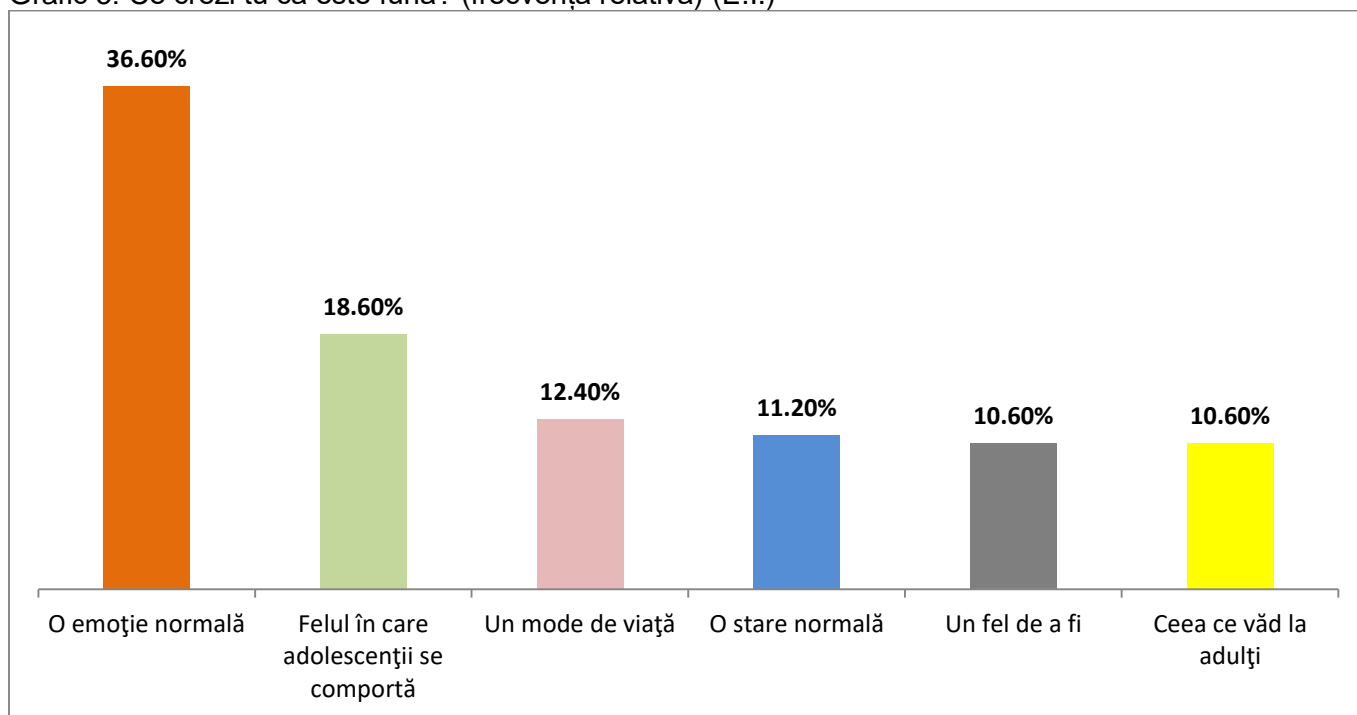
În E.I. respondenții preferă cel mai mult **să își petreacă timp cu prietenii** – 41%, **să se plimbe** – 19.3% sau **să asculte muzică tare** – 18.6%. Aceste activități se desfășoară fie în centrele rezidențiale fie în afara acestora. În cadrul E.F., ierarhia se menține ca în E.I. cu diferențe de procente.

Grafic 4: Ce preferi să faci în timpul liber? (frecvență relativă) (E.F.)

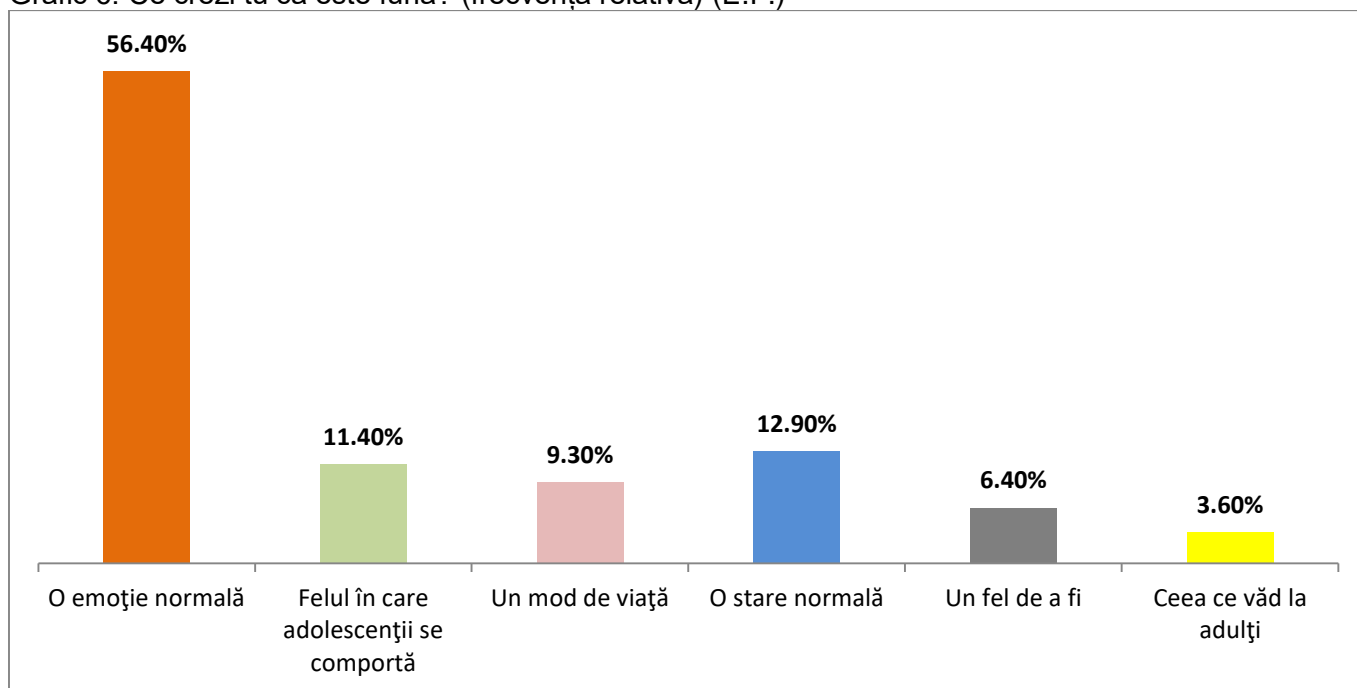

În cadrul E.I. am dorit să vedem cum definesc copiii furia și am identificat că aceștia conștientizează că aceasta este **o emoție normală** – 36.6% însă o bună parte dintre ei consideră că reprezintă **modul în care adolescenții se comportă** – 18.6% sau **o stare normală** – 11.2%. Se observă în cadrul E.F., faptul că respondenții au înțeles care este definiția furiei în 56.4% bifând varianta **o emoție normală**. Alegerile respondenților se mențin și la această întrebare însă se inversează ierarhia, varianta a doua de răspuns - **modul în care adolescenții se comportă** fiind pe locul trei cu 11.4% iar varianta a treia de răspuns - **o stare normală** pe locul doi – 12.9%

Grafic 5: Ce crezi tu că este furia? (frecvență relativă) (E.I.)

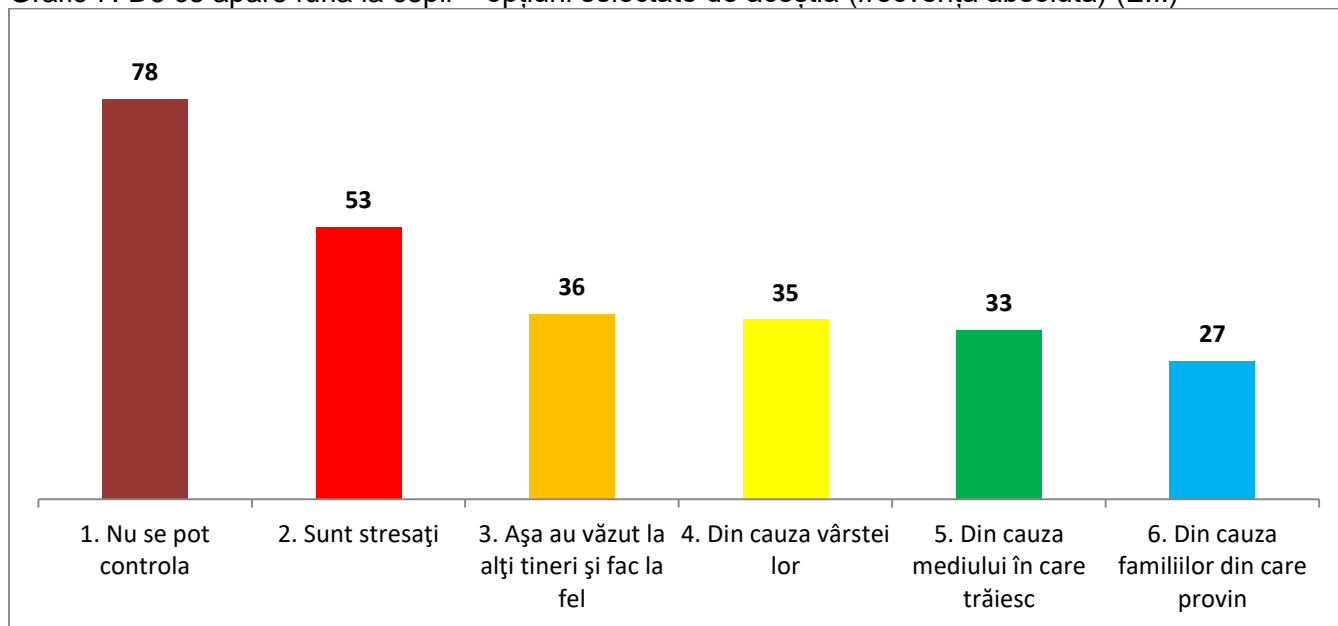

Grafic 6: Ce crezi tu că este furia? (frecvență relativă) (E.F.)

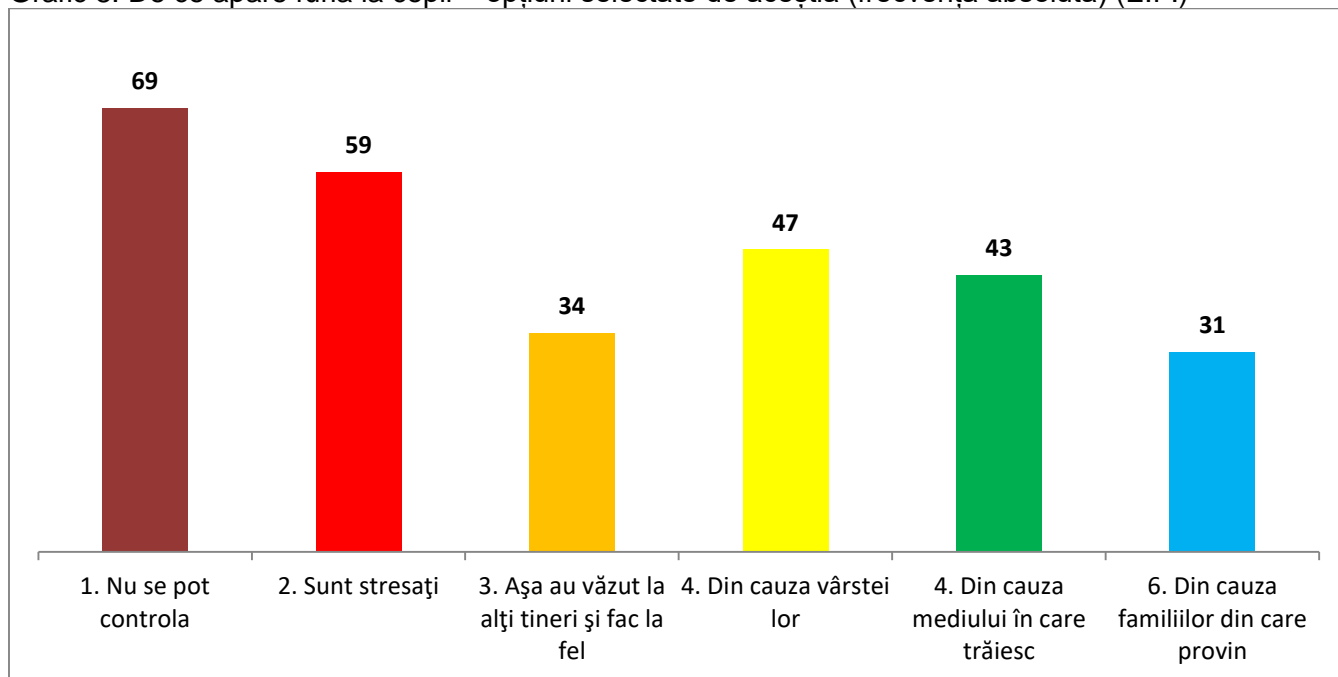

Am fost interesați de percepția tinerilor despre cauzele apariției furiei la copii rugându-i să selecteze mai multe răspunsuri pe care ei le consideră ca fiind relevante. În E.I., răspunsurile lor indică faptul că nu se pot controla, aceasta fiind principala cauză a apariției furiei în 78 dintre cazuri, urmat de stres care reprezintă un alt aspect care determină copiii să devină furioși în 53 cazuri și de faptul că așa au văzut la alți tineri în 36 cazuri. Observăm că după participarea tinerilor la programul de management al furiei în cazul E.F.. variantele de răspuns **nu se pot controla** – 69 persoane, **sunt stresați** – 59 tineri și **asa au văzut la alți tineri și fac la fel** – 34, au fost selectate de mai puțini respondenți.

Grafic 7: De ce apare furia la copii – opțiuni selectate de aceștia (frecvență absolută) (E.I.)

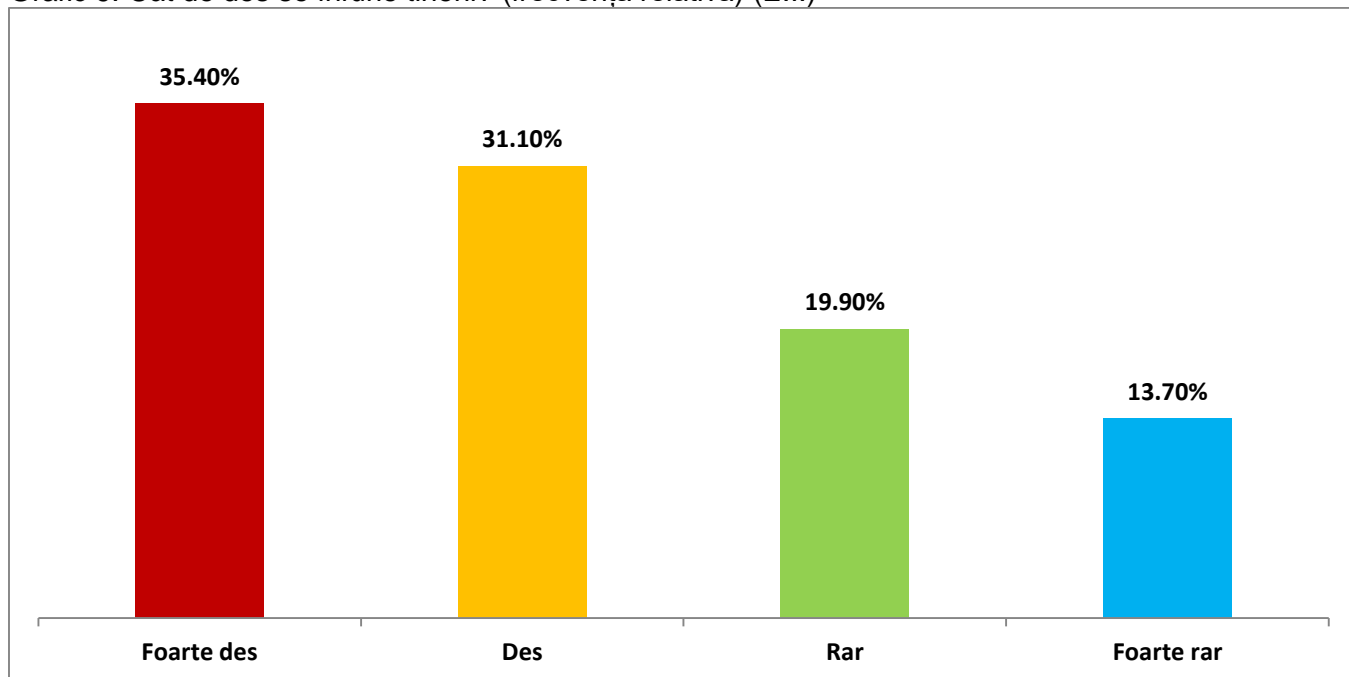
Grafic 8: De ce apare furia la copii – opțiuni selectate de aceștia (frecvență absolută) (E.F.)

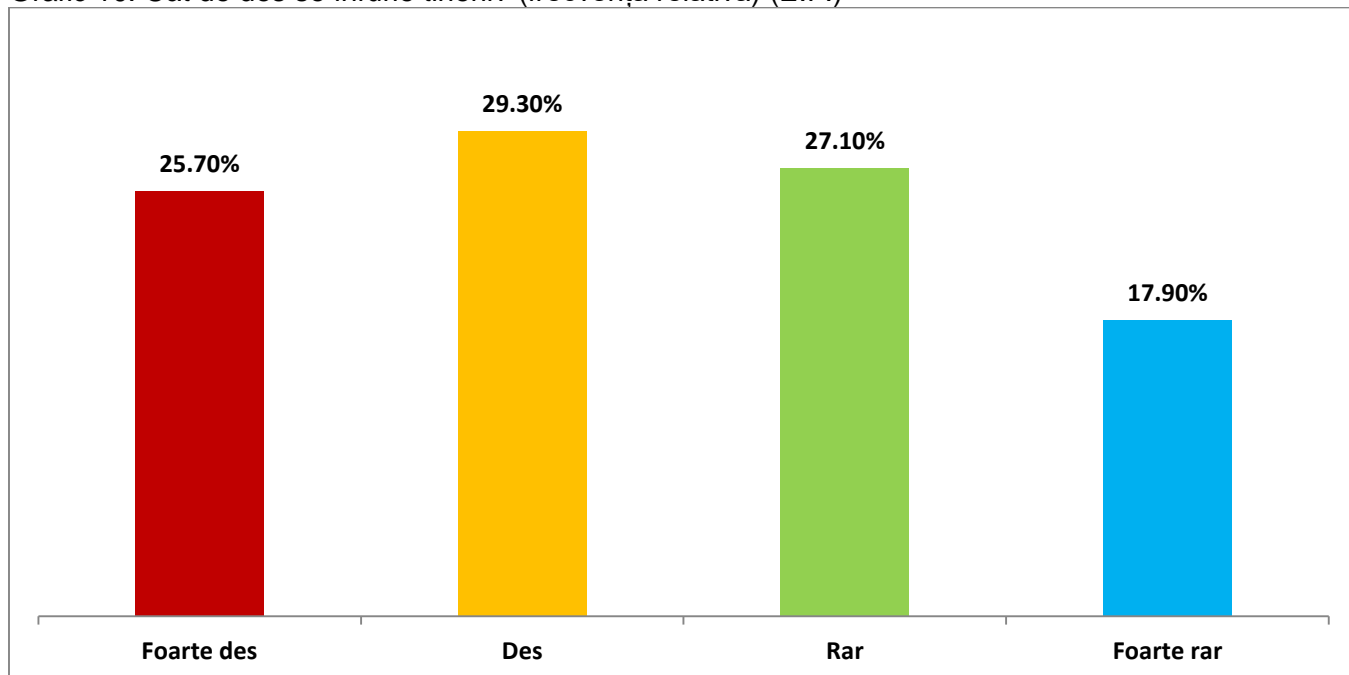
Remarcăm faptul că tinerii care au fost incluși în programul de management al furiei au într-adevăr probleme în ceea ce privește furia, pentru că 66.5% se înfurie **foarte des și des**, rezultă din E.I.. În acest context, programul a venit în întâmpinarea acestei nevoi, iar în cazul E.F. se observă o scădere a procentelor aferente răspunsurilor **foarte des și des** la 55%

Grafic 9: Cât de des se înfurie tinerii? (frecvență relativă) (E.I.)

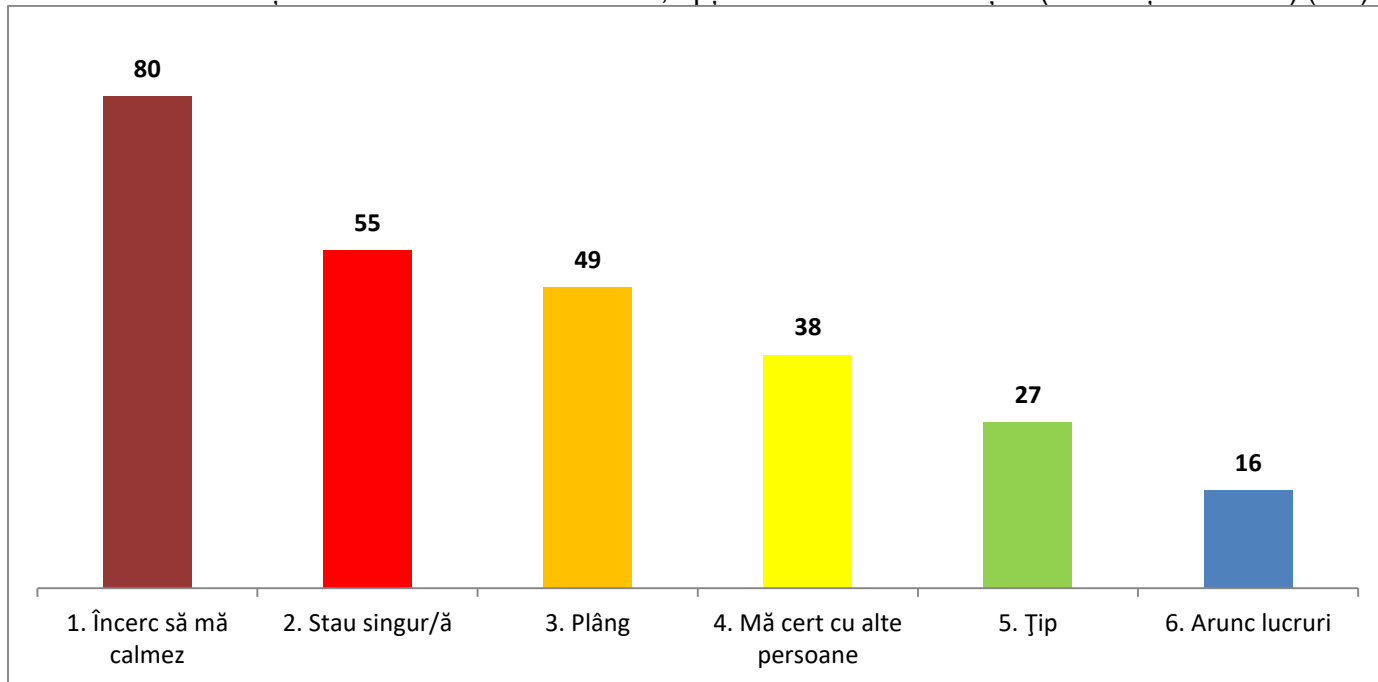

Grafic 10: Cât de des se înfurie tinerii? (frecvență relativă) (E.F.)

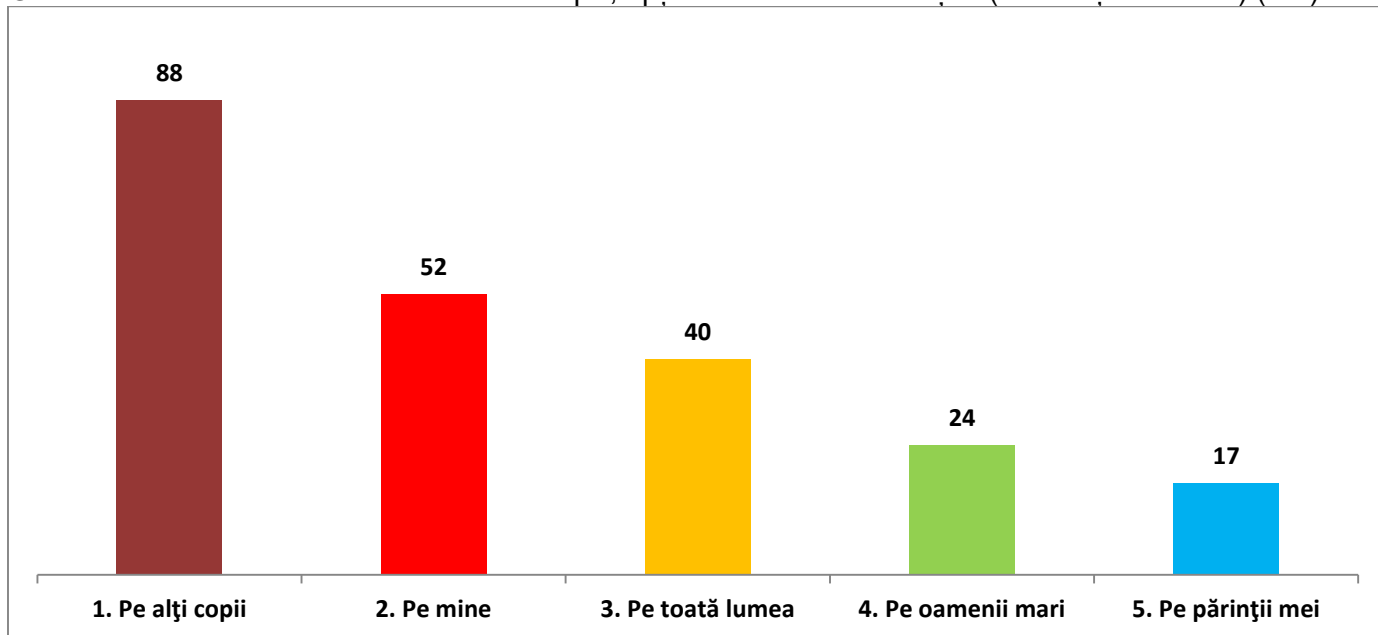
Chestionarul a vizat întrebări legate de modul în care se comportă copiii când se înfurie, dar și legate de persoanele pe care se înfurie, fiecare din aceste întrebări având răspunsuri multiple. În ceea ce privește modul în care tinerii din eșantionul inițial reacționează când sunt furioși, cei mai mulți dintre aceștia (80) încearcă să își regăsească echilibrul **calmându-se**, alții preferă **să stea singuri** – 55 persoane, **plâng** – 49 persoane sau încep să se certe cu alte persoane – 38 dintre ei. Respondenții care au răspuns la E.F.] au bifat răspunsurile în aceeași ordine, dar numărul acestora diferă. În ceea ce privește varianta **încerc să mă calmez** tot 80 de respondenți au ales-o, 70 dintre ei preferă **să stea singuri**, iar 41 **plâng** când se înfurie.

Grafic 11: Cum reacționează tinerii când se înfurie, opțiuni selectate de aceștia (frecvență absolută) (E.I.)

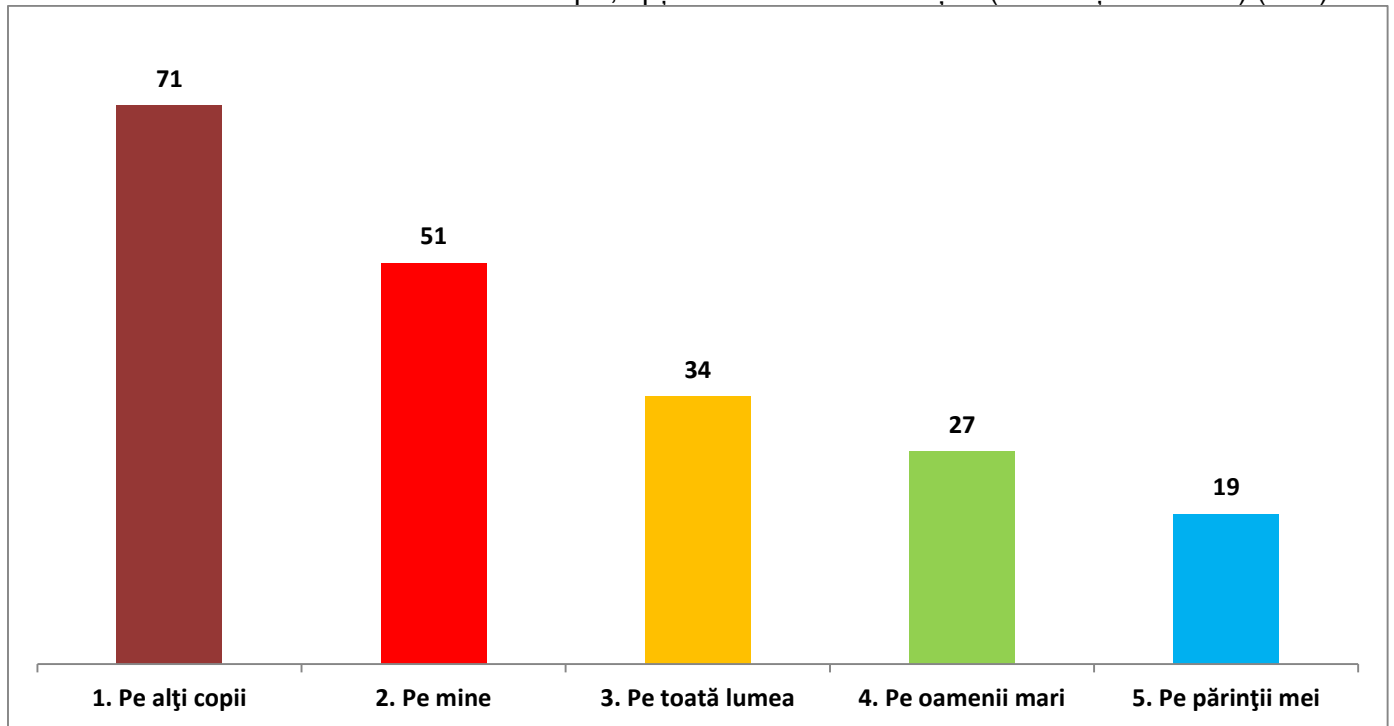

În cadrul E.I., persoanele pe care se înfurie copiii de obicei sunt alți copii – 88 cazuri, pe ei înșiși în 52 din cazuri sau pe toată lumea – 40 cazuri. Ultimele categorii vizate sunt adulții – 24 cazuri și părinții – 17. Ordinea răspunsurilor este similară și în cazul E.F., respondenții se înfurie **pe alți copii** în primul rând (71), pe ei (51) și **pe toată lumea** – 34 dintre aceștia.

Grafic 12: Pe cine se înfurie cel mai mult copiii, opțiuni selectate de aceștia (frecvență absolută) (E.I.)

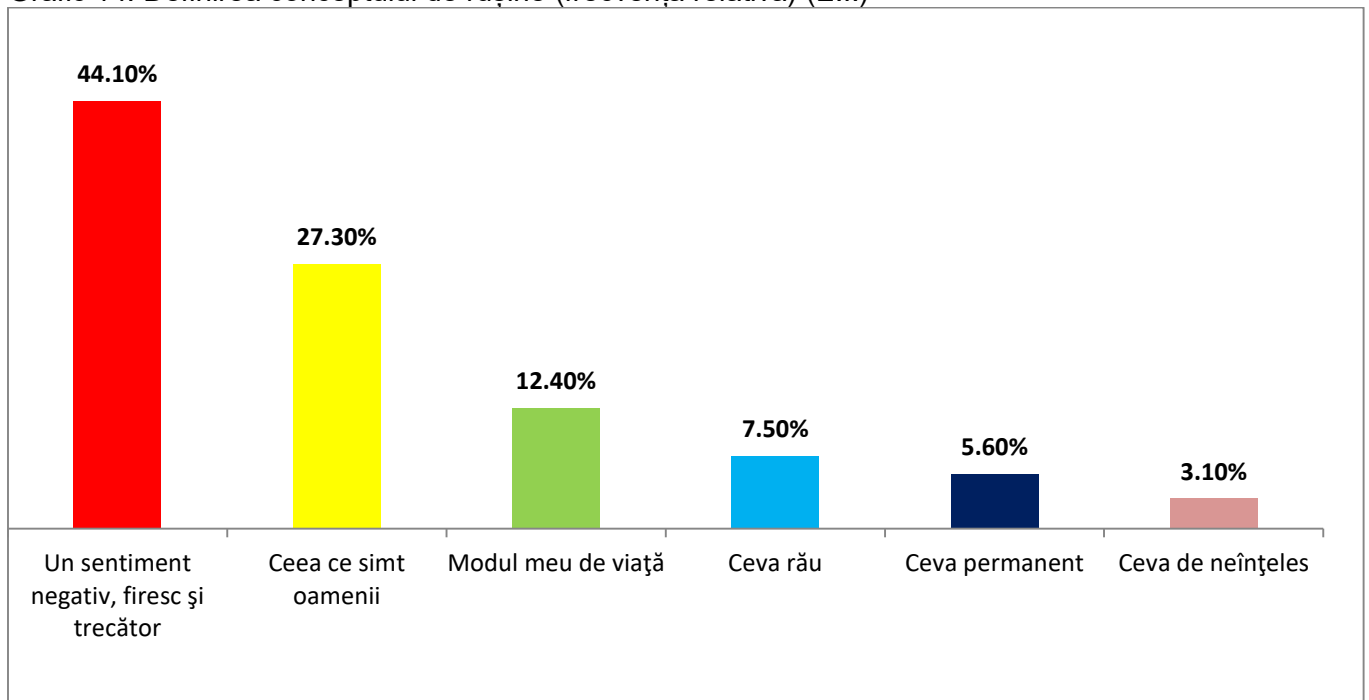

Grafic 13: Pe cine se înfurie cel mai mult copiii, opțiuni selectate de aceștia (frecvență absolută) (E.F.)

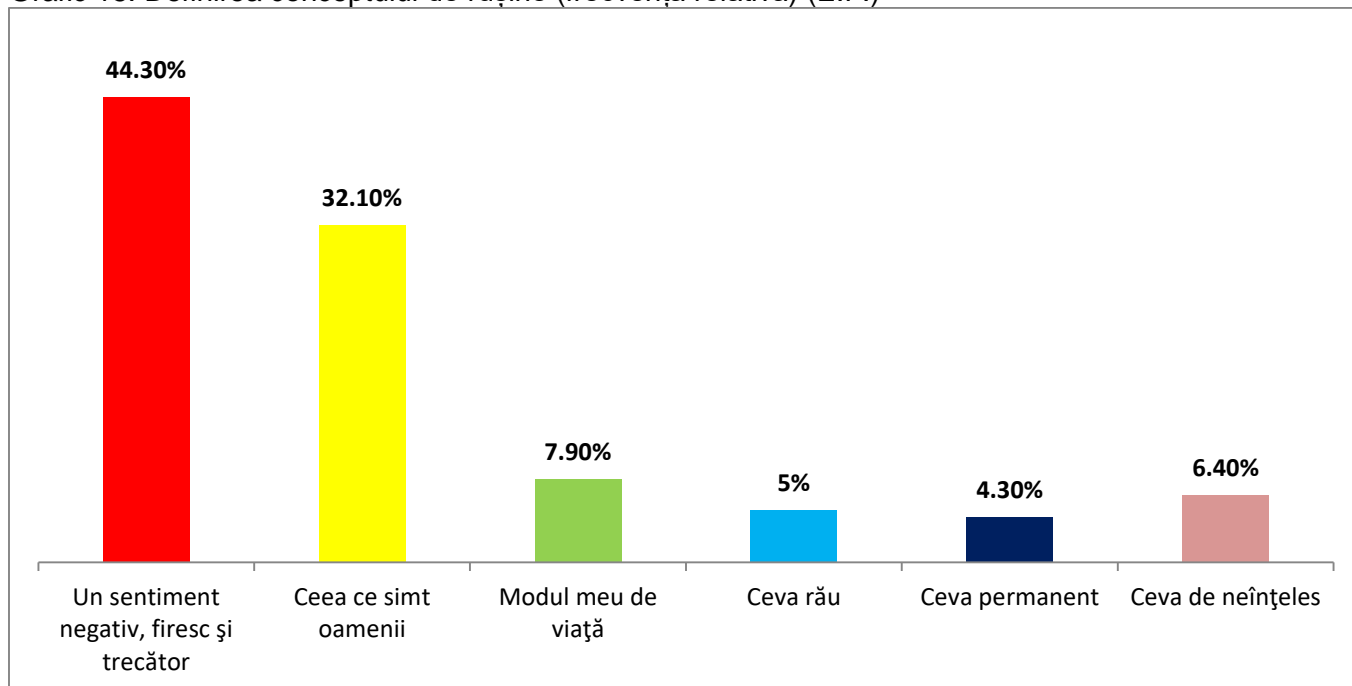
Definirea conceptului de rușine în cadrul E.I. a fost conform cu cea oferită de programul de management al furiei, copiii apreciindu-l în 44.1% ca un **sentiment negativ, firesc și trecător**. 27.3% din copii sunt de părere că rușinea este ceea ce simt oamenii, iar 12.4% consideră că este un mod de viață.

Grafic 14: Definirea conceptului de rușine (frecvență relativă) (E.I.)

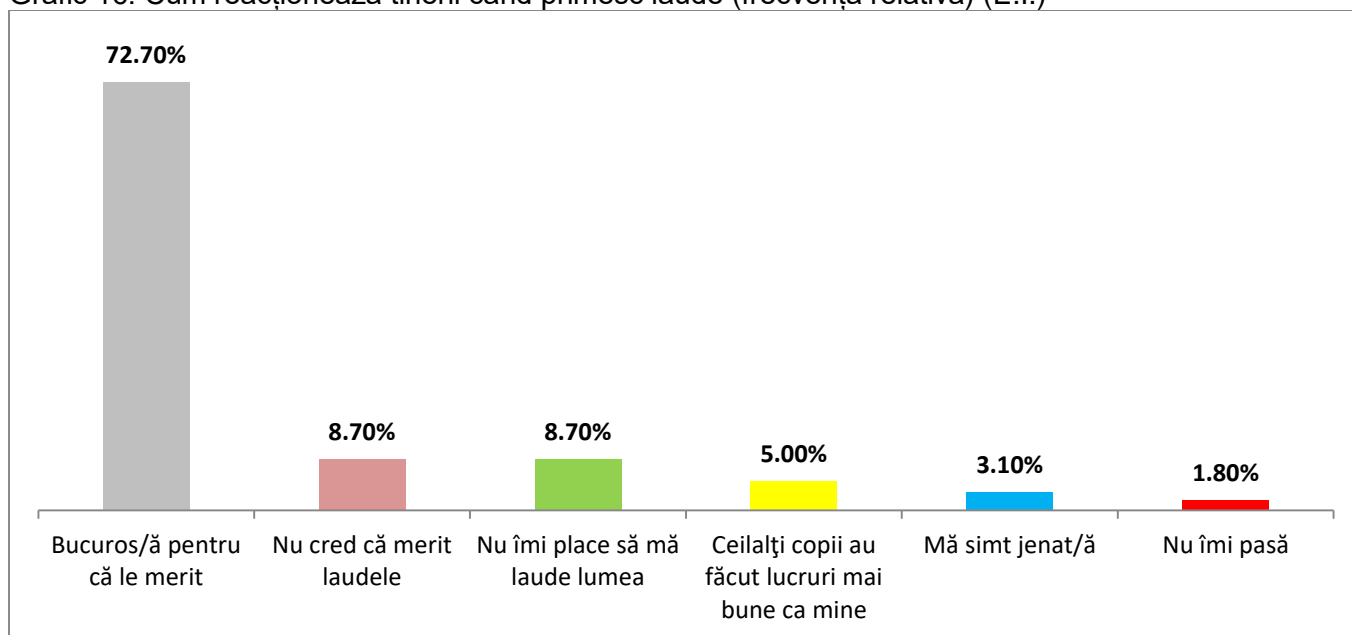
În E.F., definirea termenului de rușine a avut răspunsuri similare cu cele din E.I., prima opțiune fiind **un sentiment negativ, firesc și trecător** pentru 44.35% tineri, **ceea ce simt oamenii** a doua opțiune pentru 32.1% dintre respondenți și cea de a treia variantă aleasă a fost **modul meu de viață** pentru 7.9%.

Grafic 15: Definirea conceptului de rușine (frecvență relativă) (E.F.)

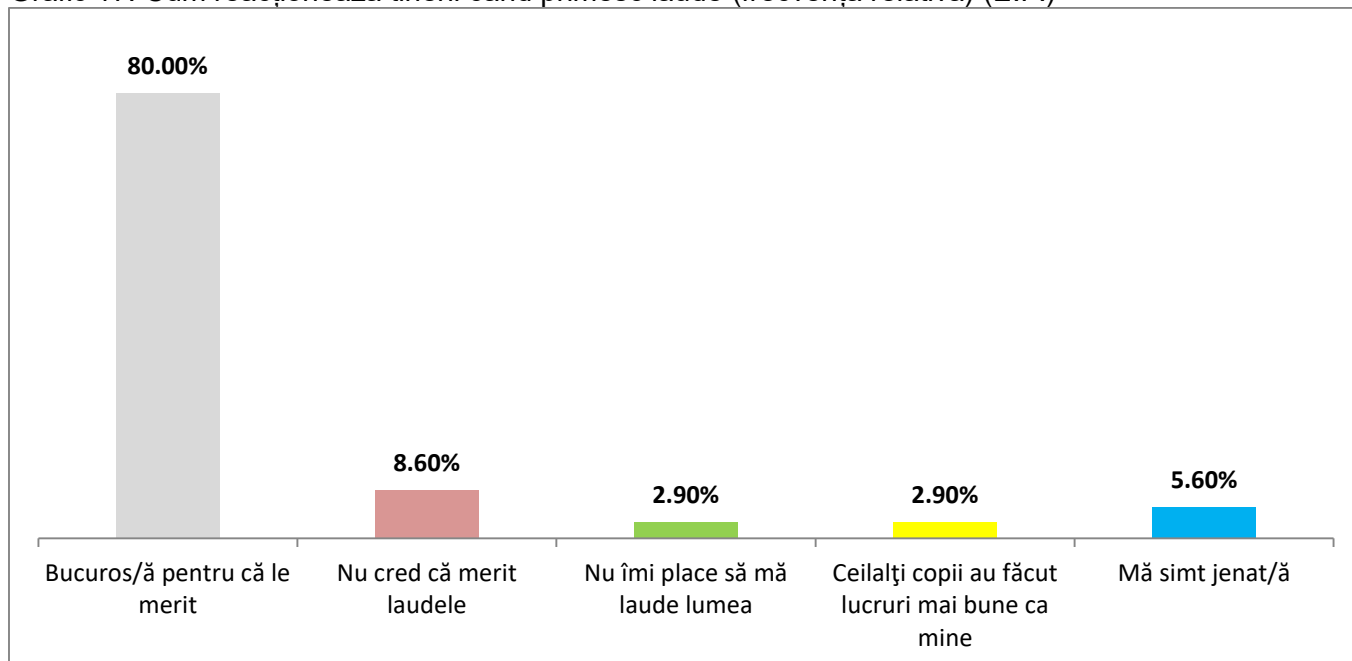

Percepția tinerilor în cadrul E.I. atunci când primesc laude este una pozitivă, 72.7% dintre aceștia considerând că aceste sunt meritate, 17.4% dintre ei sunt de părere că acestea nu sunt pentru ei și nu sunt încântați că lumea îi laudă. Observăm în cadrul E.F. un procent mai ridicat al variantei de răspuns **bucuros/ă pentru că le merit** – 80% și o scădere a variantelor **ceilalți copii au făcut lucruri mai bune ca mine și nu îmi place să mă laude lumea** până la 2.9%.

Grafic 16: Cum reacționează tinerii când primesc laude (frecvență relativă) (E.I.)

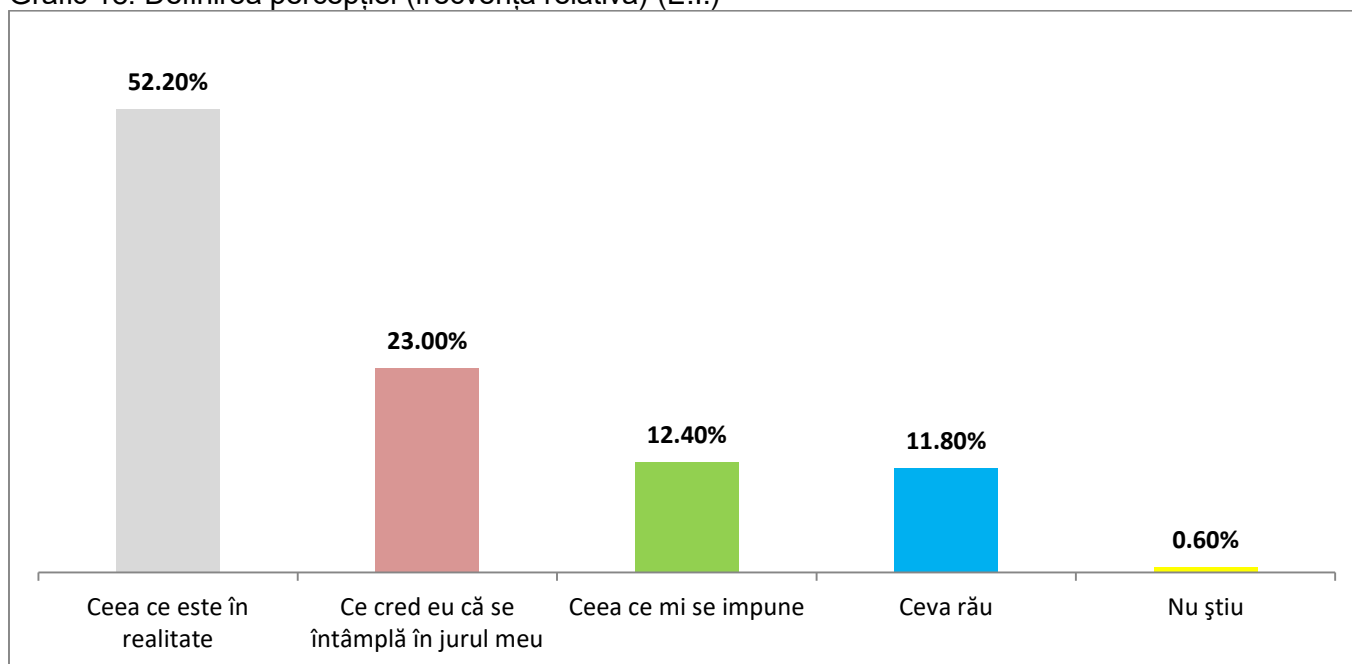

Grafic 17: Cum reacționează tinerii când primesc laude (frecvență relativă) (E.F.)

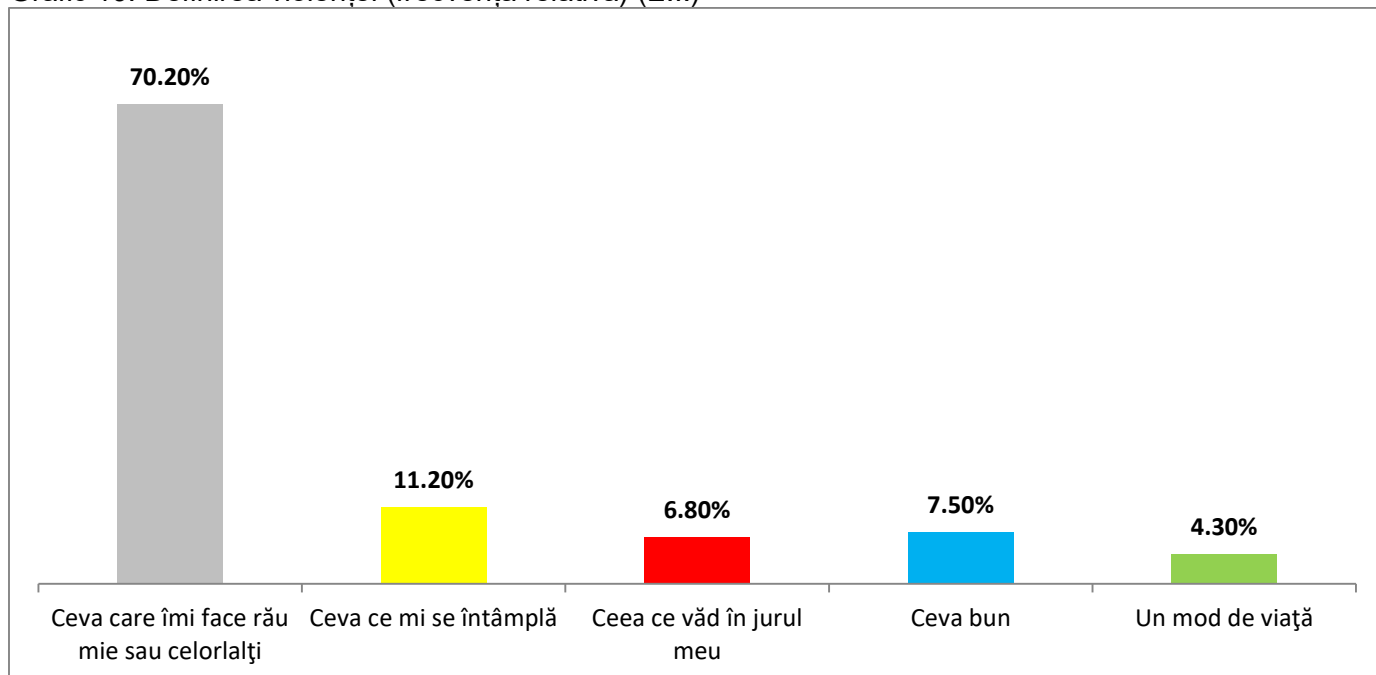
Definirea conceptului de **percepție** în E.I. a fost realizată corect în 23% din cazuri, chiar dacă cei mai mulți dintre respondenți nu erau familiarizați cu acest cuvânt și întrebarea a fost formulată pentru o înțelegere simplă a termenului, după ce în varianta pretestată s-a observat această necesitate. Cei mai mulți respondenți, atât în E.I. cât și în E.F., au definit percepția ca **ceea ce este în realitate** în 52.2% - E.I. și 60% - E.F., ceea ce înseamnă că acest termen necesită mai multe explicații și exerciții la sesiunea din cadrul programului.

Grafic 18: Definirea percepției (frecvență relativă) (E.I.)

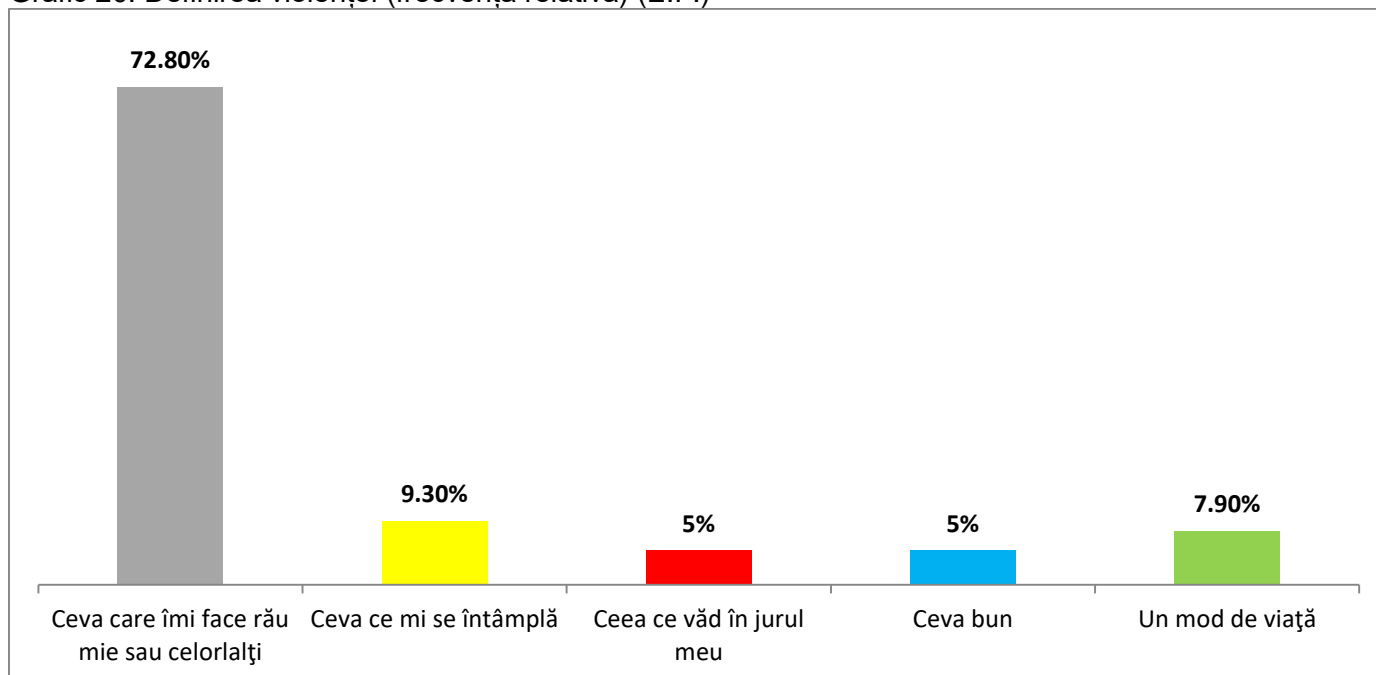
Violența a fost definită din perspectiva tinerilor în E.I. ca fiind **ceva rău** pentru ei și ceilalți din jur în 70.2% dintre cazuri, **ceva care li se întâmplă** – 11.2% sau unii consideră că este **ceva bun** – 7.5%. Pentru unii copii, violența reprezintă un **mod de viață**, **ceva ce văd în jurul lor în fiecare zi**, ceea ce contribuie la acceptarea acesteia ca fiind ceva normal.

Grafic 19: Definirea violenței (frecvență relativă) (E.I.)

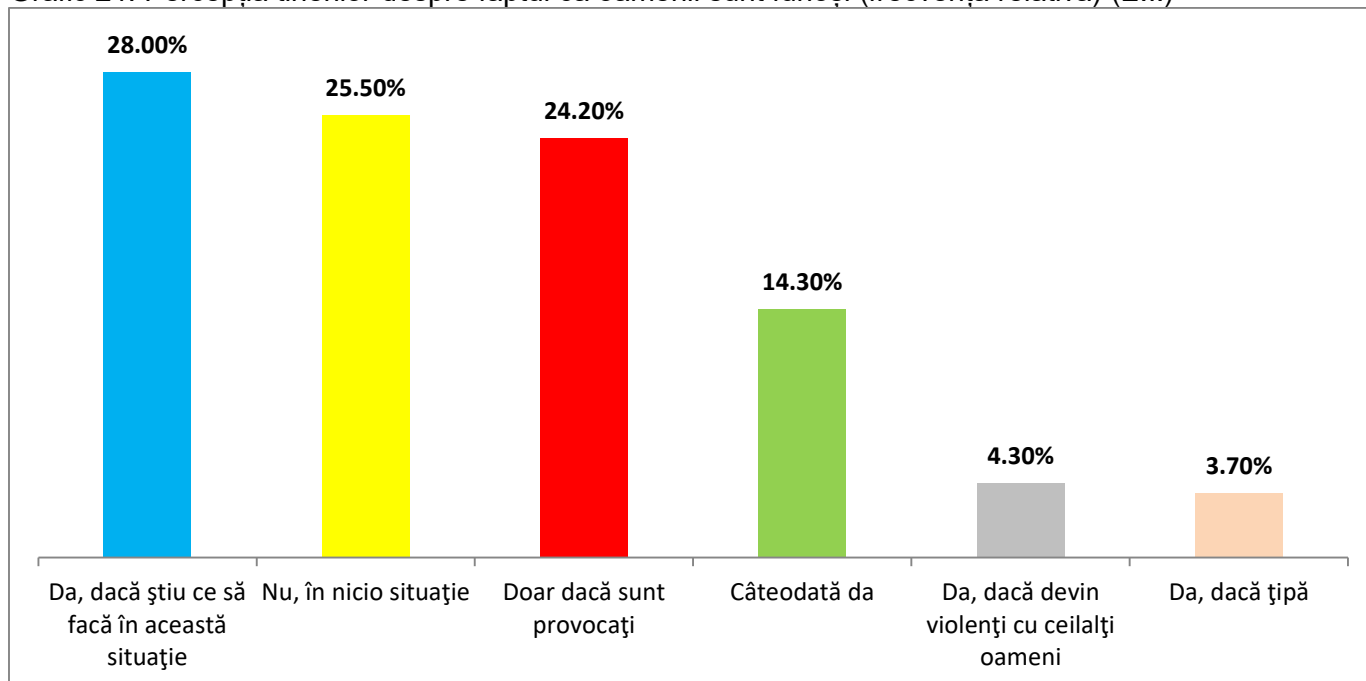
În cadrul E.F., respondenții au definit corect violența în 72.9% și se observă scăderea procentelor de la 7.5% la 5% în ceea ce privește varianta de răspuns **ceva bun**.

Grafic 20: Definirea violenței (frecvență relativă) (E.F.)

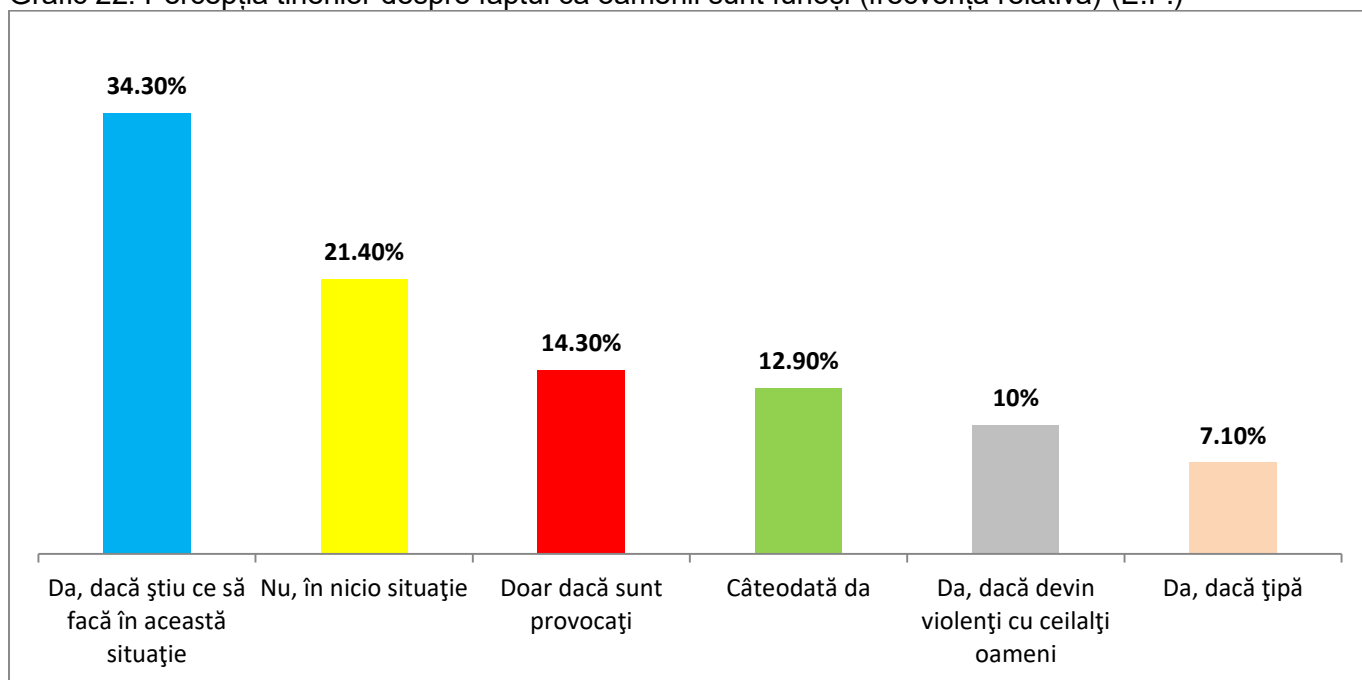
Referitor la răspunsurile tinerilor în cadrul E.I. în ceea ce privește furia oamenilor, 28% consideră că **este bine ca indivizii să fie furioși dacă știu să gestioneze această stare**, iar 25.5% consideră că **nu trebuie să existe furie sub nicio formă**. O parte din respondenți nu identifică ceva rău dacă oamenii sunt furioși, mai ales **dacă sunt provocați** - 24.2% din cazuri și 4.3% dintre aceștia cred că este **benefic să se comporte violent cu alți oameni**.

Grafic 21: Percepția tinerilor despre faptul că oamenii sunt furioși (frecvență relativă) (E.I.)

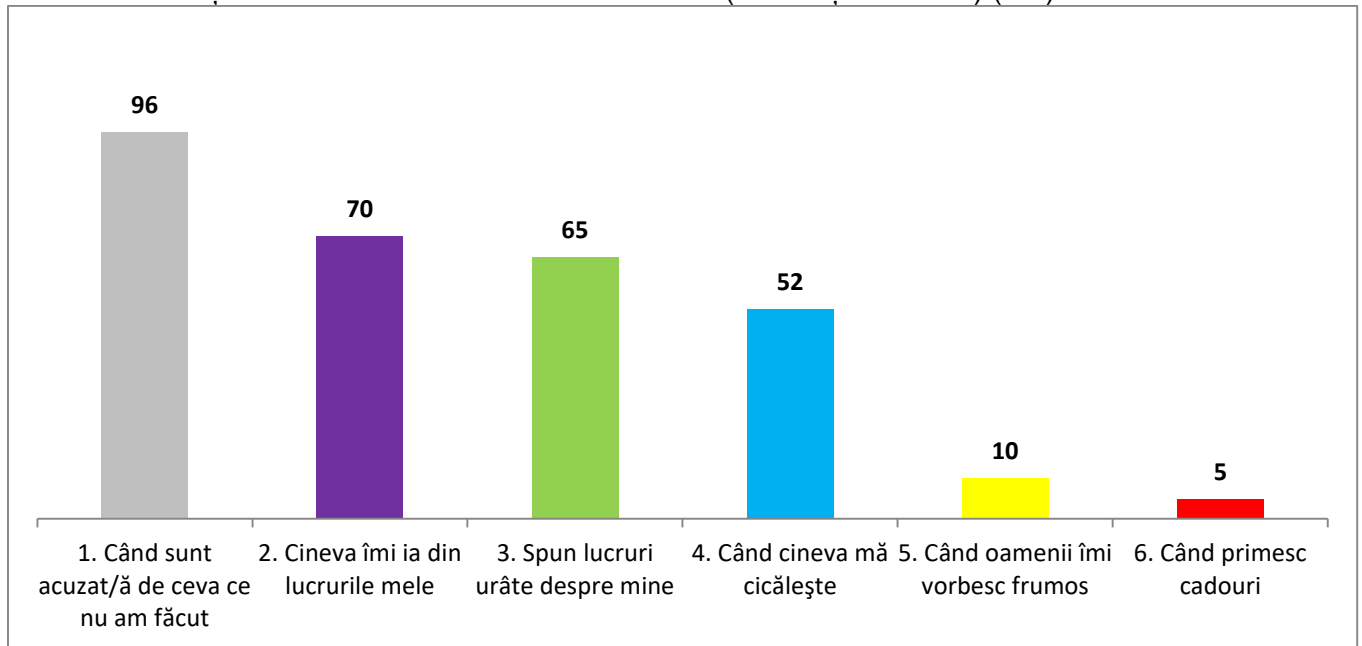
Răspunsurile respondenților în E.F. sunt identice în ceea ce privește ordinea acestora, cu diferențe de procente. Astfel tinerii consideră că **oamenii se pot înfuria dacă știu ce să facă** în 34.3% din cazuri, dar totuși 21.4% dintre copii conștientizează că **lipsa furiei este mult mai bună**.

Grafic 22: Percepția tinerilor despre faptul că oamenii sunt furioși (frecvență relativă) (E.F.)

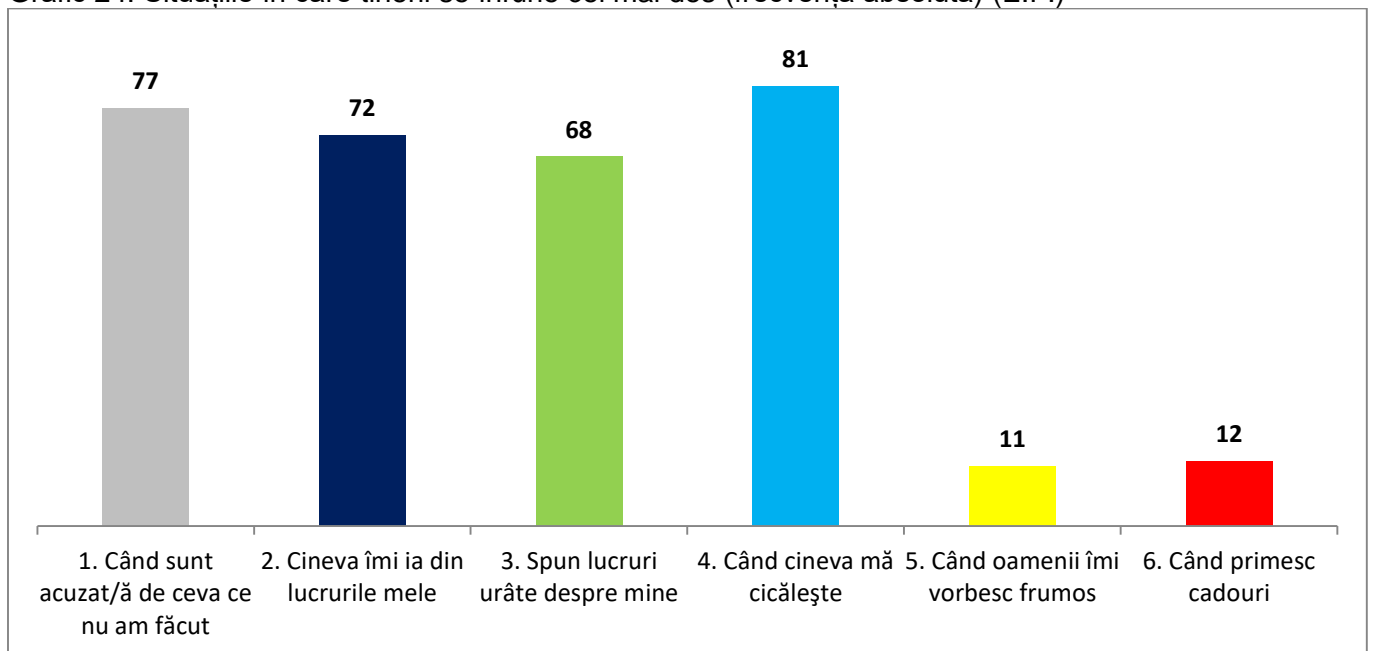
Motivul care determină furia respondenților, în E.I., sunt multiple, ponderea cea mai mare având-o răspunsul **când sunt acuzat/ă de ceva ce nu am făcut** – 96 dintre ei, urmat de **cineva îmi ia din lucrurile mele** - 70 respondenți și **când se spun lucruri urâte despre mine** – 65 copii. La polul opus, o parte dintre tineri devin violenți și în situațiile pozitive precum cele în care **oamenii le vorbesc frumos** – 10 dintre ei sau **primesc cadouri** – 5 persoane.

Grafic 23: Situațiile în care tinerii se înfurie cel mai des (frecvență absolută) (E.I.)

Observăm că la întrebarea *Tu când te înfurii cel mai des?* în E.F. copiii au ales în altă ordine variantele de răspuns, prima opțiune fiind **când cineva mă cicălește** pentru 81 dintre ei, a doua opțiune **când sunt acuzat/ă de ceva ce nu am făcut** aleasă de 77 dintre respondenți, iar a treia alegere a fost **cineva îmi ia din lucrurile mele** pentru 72 de persoane..

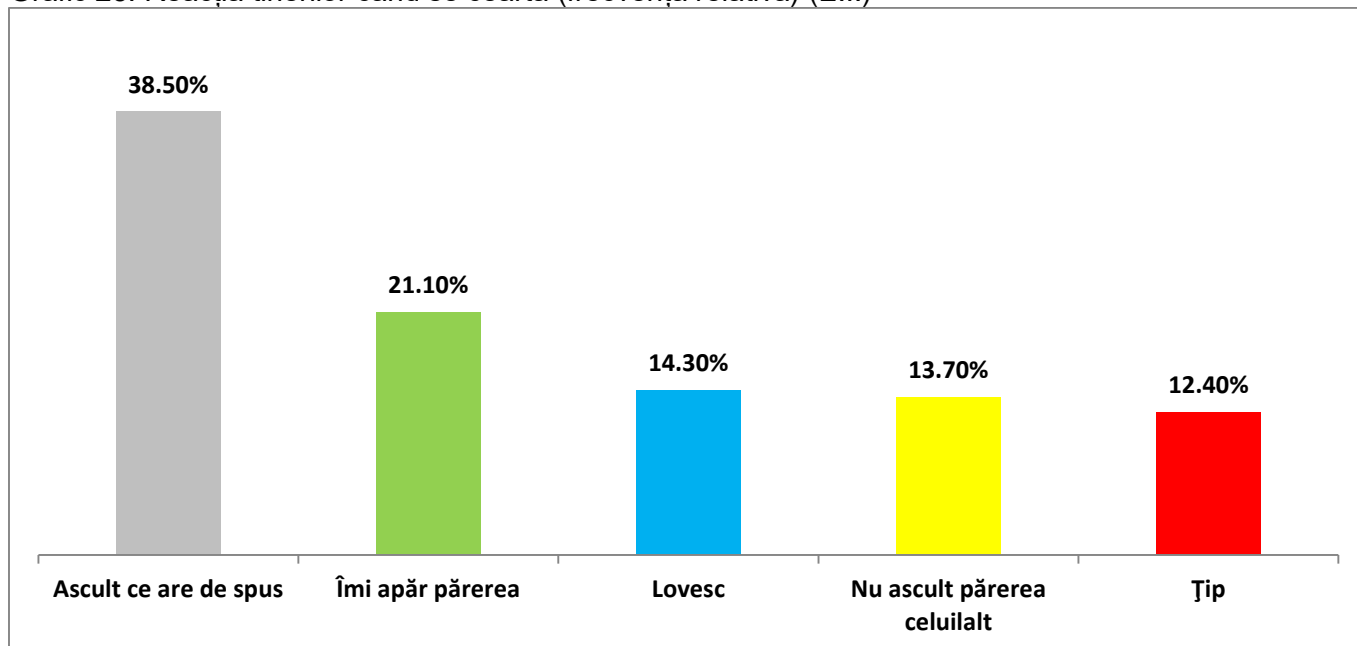
Grafic 24: Situațiile în care tinerii se înfurie cel mai des (frecvență absolută) (E.F.)

Întrebați în E.I. cum reacționează ei când se ceartă cu alte persoane, respondenții au răspuns că **ascultă ce au alții de spus** – 38.5% dar în același timp **își apără părerea** – 21.1%. La polul opus, un procent destul de mare dintre tineri reacționează **prin lovituri** – 14.3% sau **țipete** – 12.4%

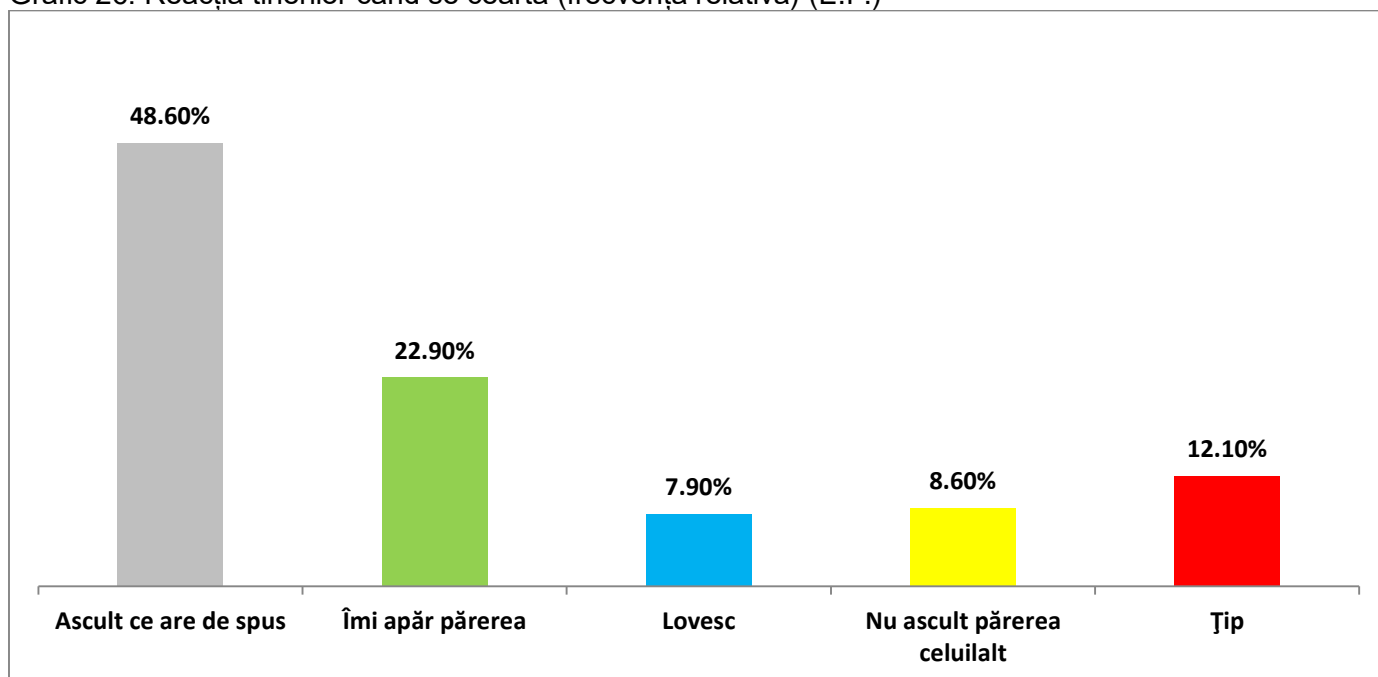

Grafic 25: Reacția tinerilor când se ceartă (frecvență relativă) (E.I.)

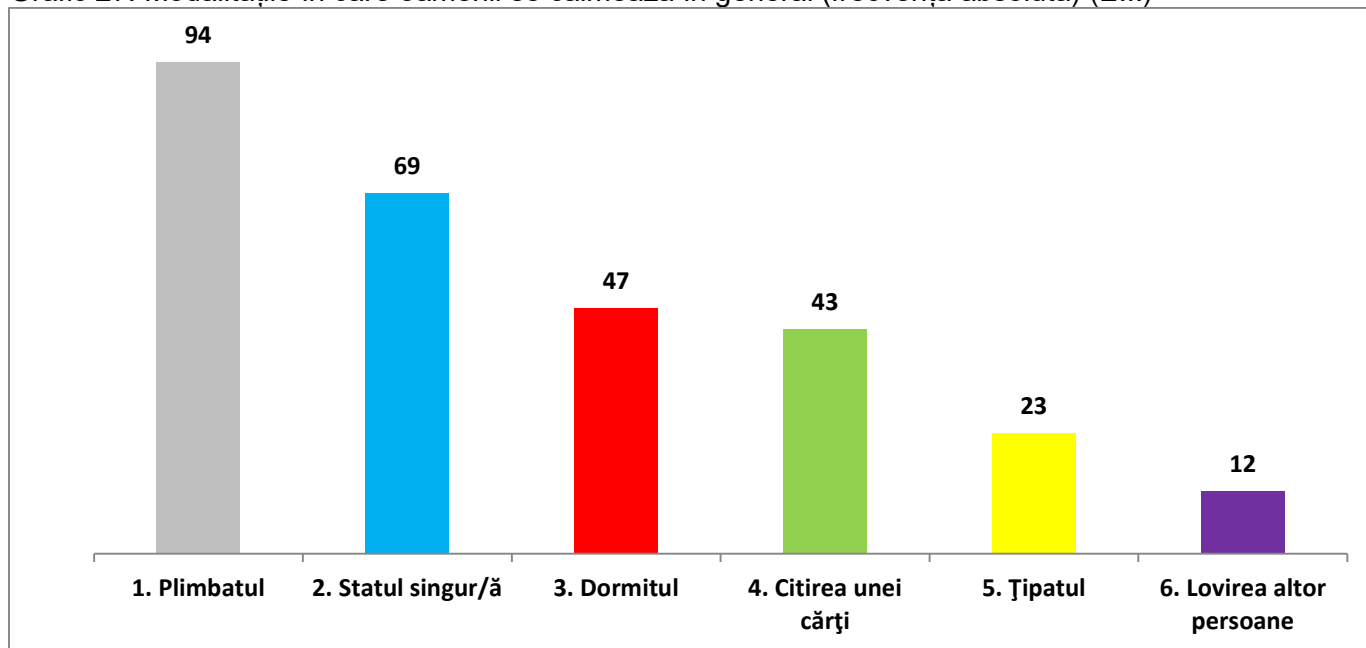
În E.F. se observă o creștere a procentului aferent răspunsului **ascult ce are de spus** – 48.6% și o scădere semnificativă a opțiunii **lovesc** – cu 6.4% până la 7.9%, ceea ce reprezintă o însușire a elementelor prezentate în cadrul celor 12 sesiuni a programului de management al furiei referitoare la modul în care pot reacționa la ceartă.

Grafic 26: Reacția tinerilor când se ceartă (frecvență relativă) (E.F.)

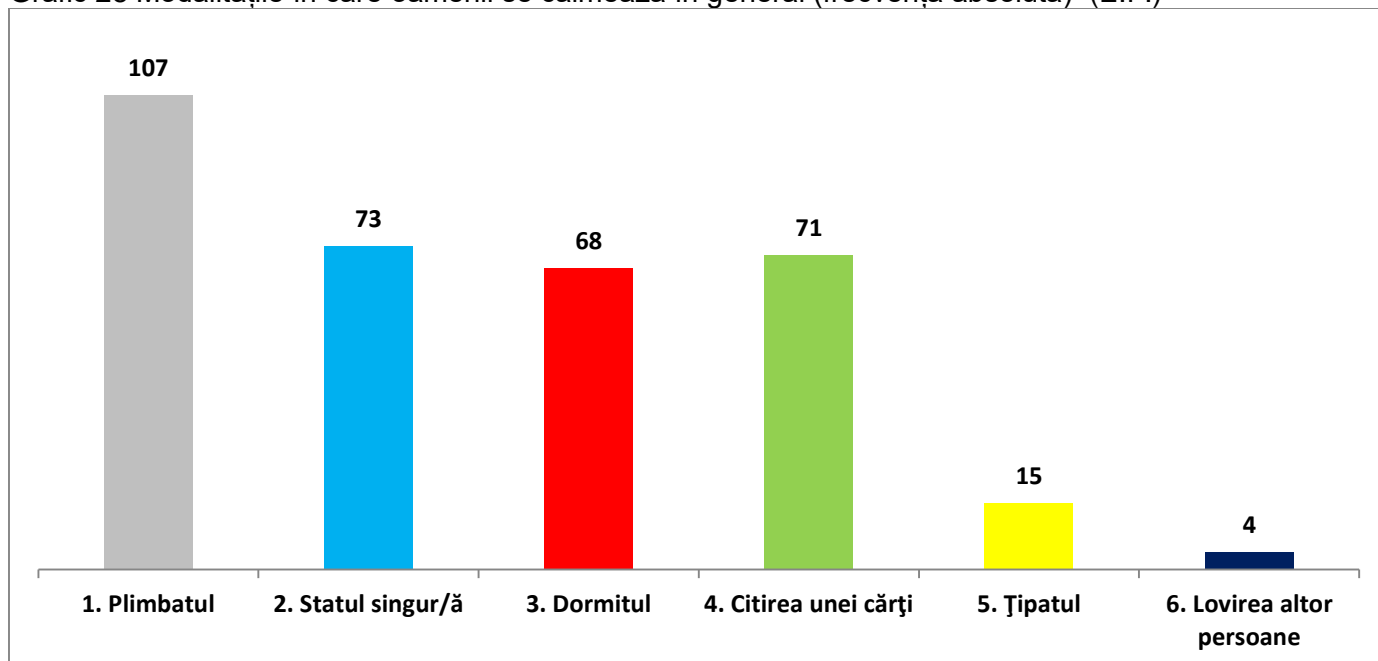
Am dorit să aflăm, în E.I., ce părere au copiii despre modalitățile prin care oamenii se pot calma și am observat că aceștia situează ca primă opțiune **plimbatul** – 94 cazuri, **statul singur** – 69 cazuri sau **dormitul** – 47 dintre ei. O parte dintre respondenți consideră că **țipatul** – 23 și **lovirea altor persoane** – 12 dintre aceștia pot face ca o persoană să se calmeze.

Grafic 27: Modalitățile în care oamenii se calmează în general (frecvență absolută) (E.I.)

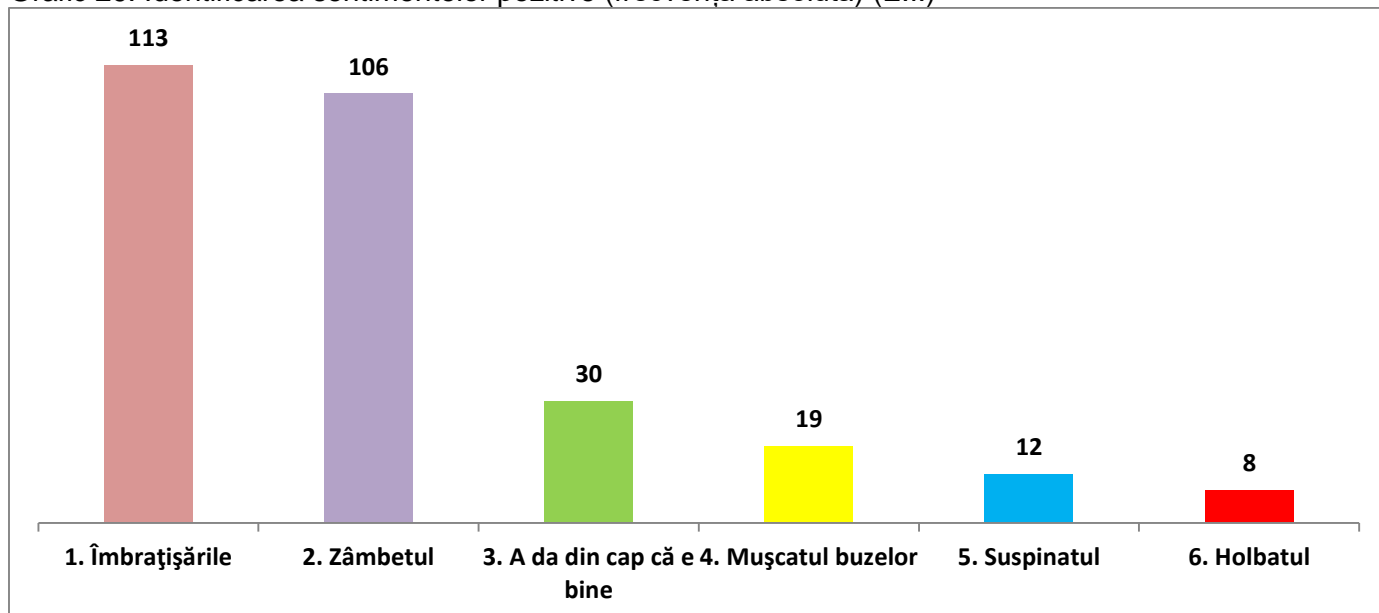
În E.F. ordinea răspunsurilor tinerilor la cum ar trebui să se calmeze oamenii sunt asemănătoare cu cele din E.I. Astfel, 107 persoane aleg opțiunea **plimbatul**, 73 copii aleg **statul singur**, iar al treilea răspuns în ordinea importanței aleg **citirea unei cărți** – 71 respondenți. Observăm că opțiunile **țipatul și lovirea altor persoane** au fost alese mai puțin de copiii care au participat la programul implementat de Alternative Sociale.

Grafic 28 Modalitățile în care oamenii se calmează în general (frecvență absolută) (E.F.)

Copiii consideră în cadrul E.I. că **îmbrățișatul** – 113 cazuri, **zâmbetul** – 106 cazuri și **a da din cap că e bine** – 30 cazuri ca fiind sentimente pozitive. O parte dintre cei chestionați încadrează **suspınatul**, **mușcatul buzelor** sau **holbatul** în aceeași categorie de sentimente. În E.F. copiii au identificat corect sentimentele pozitive și au selectat mai puțin variantele incorecte de răspuns precum **mușcatul buzelor** – 19 inși, **suspınatul** – 10 tineri și **holbatul** – 7 respondenți.

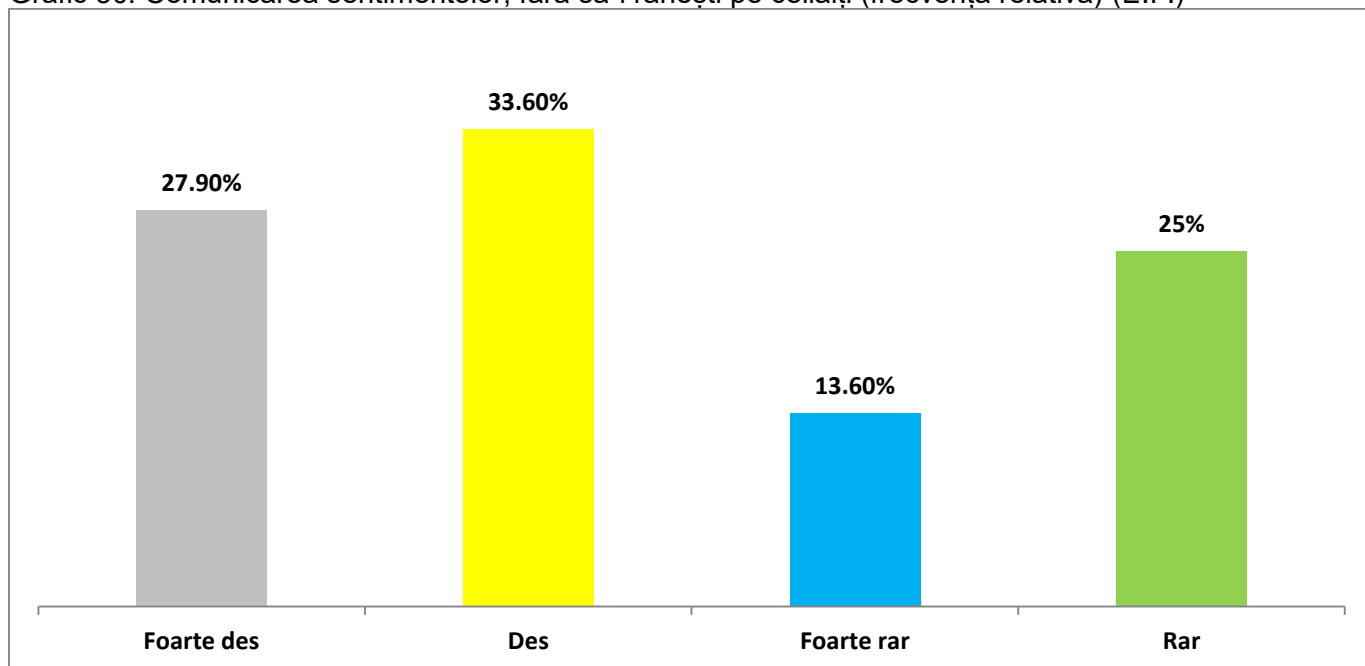
Grafic 29: Identificarea sentimentelor pozitive (frecvență absolută) (E.I.)

Am fost interesați, în E.I., dacă modalitatea în care tinerii aleg să își exprime sentimentele este una care nu îi rănește pe ceilalți și am identificat că respondenții încearcă destul de des să facă acest lucru, în peste 40% dintre cazuri însă aproape în aceeași măsură, atunci când comunică cu alții, îi rănesc.

În E.F. se observă o îmbunătățire cu 21.5% a modului în care copiii își exprimă sentimentele fără a-i răni pe cei din jur de la 40% până la 61.5% (variantele foarte des și des).

Grafic 30: Comunicarea sentimentelor, fără să-i rănești pe ceilalți (frecvență relativă) (E.F.)

Percepția tinerilor din centrele rezidențiale

Ghidul de interviu pentru focus grupurile cu tinerii participanți la programul de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale a fost gândit pe mai multe arii tematice, respectiv: **modalități de petrecere a timpului liber, impactul programului asupra comportamentului lor, calitățile unui bun facilitator, recomandări pentru parcurgerea programului de alți copii din comunitate și recomandări privind forma manualului.** Ghidul de interviu final se regăsește în **Anexa 2** a prezentului raport.

Numărul participanților la cele două focus grupuri a fost de 15 persoane, fete și băieți, cu vârstele cuprinse între 11 ani și 19 ani, din două centre rezidențiale selectate în cadrul proiectului. Locul de desfășurarea a celor două focus grupuri a fost în cadrul centrelor rezidențiale.

Respondeții de sex masculin preferă ca în timpul liber să practice diverse sporturi, iar fetele să asculte muzică, să se plimbe sau să citească. Aceste elemente s-au regăsit și în rezultatele analizei cantitative. Unele dintre aceste activități se desfășoară în cadrul centrelor, altele în afara acestora sau la școală.

„Îmi place să mă plimb cu prietenii, să ascult muzică, să dansez.” (fată, 13 ani)

În ceea ce privește impactul participării tinerilor la programul de management al furiei toți s-au declarat foarte încântați de informațiile primite, dar mai ales de modalitatea în care și le-au putut însuși, inițial teoretic și ulterior exemplificate prin intermediul jocurilor, de facilitatorii programului. Participanții la focus grupuri au subliniat faptul că termenul de furie le-a rămas întipărit în minte și acum îi cunosc definiția, dar mai ales modul în care ei pot reacționa atunci când au această stare.

Prin participarea la acest program, copiii au devenit conștienți de consecințele pe care excesele de furie le pot avea asupra vieții lor dar și a celorlalți, acest lucru fiind posibil datorită facilitatorilor care le-au explicat, cu exemple din viața reală, care pot fi aceste consecințe.

„Înainte nu mă gândeam la consecințe când mă înfuriam, acum mă mai gândesc. Înainte mă duceam direct la om și îi dădeam, acum parcă sunt mai schimbat, sunt mai calm.” (băiat, 19 ani)

Respondenții au apreciat cel mai mult următoarele teme din cadrul programului de management al furiei: percepție, rușine, vină și stima de sine sau înțelegem furia, afirmând că în acestea s-au regăsit cei mai mulți dintre ei. Exercițiile făcute după fiecare temă discutată i-a ajutat pe tineri să-și analizeze comportamentul, dar mai ales să conștientizeze că nu doar ei reacționează la furie, ci toți oamenii au momente în care au acest sentiment, singura diferență fiind modalitate în care indivizii reacționează. Jocurile alese de facilitatori au fost primite foarte bine de tineri, pentru că astfel au înțeles într-o manieră mai relaxantă conceptele învățate.

„Lección asta m-a învățat multe pe mine, cum să mă calmez... pentru că eu câteodată mă înfurii. Acum când mă enervez, că o fac și acum, tac din gură și merg mai departe.” (băiat, 16 ani)

Părerii apreciative au avut tinerii și în ceea ce privește facilitatorii care au derulat programul de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale. Dintre caracteristicile care au fost apreciate de copii au fost: calmul cu care li s-au explicat termenii, discuțiile pe care le-au avut cu ei în timpul și după derularea programului, folosirea limbajului simplu, oferirea de exemple clare din viața de zi cu zi, răbdarea de a explica aceeași termenii de mai multe ori faptul că i-au încurajat să aibă încredere în ei și că erau veseli.

Programul a fost gândit să fie susținut de un specialist din cadrul Alternative Sociale și unul din centrul rezidențial, formulă care a fost apreciată de tineri.

„Mi-a plăcut că domnul facilitator ne-a făcut să avem încredere în noi. Ne-a explicat, ne-a ascultat.” (fată, 13 ani)

„Dacă nu știa unul dintre noi un cuvânt ne explica ce înseamnă, dar frumos. Unii oameni nu explică deloc, unii vorbesc urât cu tine, dar el vorbea foarte frumos cu noi.” (băiat, 19 ani)

Întrebați care ar fi calitățile pe care un facilitator ar trebui să le aibă pentru a putea susține pe viitor programul de management al furiei cu alți tineri, respondenții au aminti de aceleași caracteristici respectiv: calm, răbdător, glumeț, care să asculte părerile tuturor copiilor și să încerce să se pună în locul tinerilor. Băieții participanți la focus grup au specificat faptul că facilitatorul a fost bărbat și acest aspect i-a ajutat să se deschidă mai mult, însă consideră că nu are importanță sexul persoanei care susține cursul dacă are calitățile menționate anterior.

„Să fie la fel cum a fost facilitatorul nostru. Să fie de treabă, să vorbească frumos cu noi.” (băiat, 19 ani)
„Să ne înțeleagă. Să ne asculte părerile.” (fată, 13 ani)

Un alt element amintit de intervievați, pentru ca programul de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale să aibă efecte pozitive pentru copii, pe lângă calitățile facilitatorului, a fost implicarea crescută a copiilor în program. Indiferent de cât de pregătit este facilitatorul, de informațiile utile pe care le prezintă, dacă interesul copiilor care vin la program este unul scăzut, efectele pozitive pe termen lung sunt reduse.

„Să nu ne supărăm și să ieșim din program că atunci nu se poate face nimic.” (fată, 13 ani)

Dintre aspectele mai puțin plăcute ale desfășurării programului tinerii le-au enumerate pe cele care țin de organizarea spațiului de desfășurare a activităților (spațiul mic cu zgomot de fundal), de unele teme precum asertivitate sau percepție considerate complicate sau jocuri care necesitau atingerea altei persoane.

O parte din respondenții de sex masculin au considerat nepotrivite și incomode jocurile în care era necesară atingerea altor persoane. Pentru evitarea situațiilor stânjenitoare pe viitor aceste jocuri ar putea fi înlocuite cu altele care nu implică atingeri.

„Nu mi-a plăcut jocul cu pizza pentru că puneam mâna unii pe alții. Ce înseamnă asta să pui mâna pe mine? Nu mi-a plăcut deloc.” (băiat, 16 ani)

Un alt element surprins în cadrul focus grupurilor a fost modul în care tinerii percep că participarea lor la acest program i-a ajutat în vrun fel. Toți s-au declarat mulțumiți că au acceptat să vină la cele 12 sesiuni, deși inițial erau reticenți, pentru că au învățat foarte multe lucruri despre furie, dar mai ales despre modul în care ei ar trebui să reacționeze când se află în această situație.

„Eu m-am schimbat destul de mult, din temelii. Cred că o să mă țină schimbarea asta și după ce se termină programul.” (băiat, 16 ani)

Tinerii sunt încrezători că deși nu vor reține toate informațiile din cadrul programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale, sunt conștienți că pe viitor schimbarea intervenită în comportamentul lor va persista. Se remarcă faptul că respondenții se analizează critic și consideră că reacțiilor lor atunci când sunt furioși țin într-adevăr și de alte persoane sau de context, dar ei pot schimba modul în care se raportează la situație.

Copiii selectați pentru a parcurge acest program sunt cei care prezentau probleme de comportament și în contextul parcurgerii celor 12 ședințe au identificat chiar ei că se raportează diferit la aceleași situații. Dacă înainte cineva îi provoca, ei nu se gândeau la consecințe și reacționau impulsiv, țipând sau lovind însă, conform relatărilor din cadrul focus grupurilor, acum încearcă să analizeze mai mult și să nu reacționeze instinctiv la situația conflictuală.

Intrarea copiilor în acest program a reprezentat pentru cei mai mulți dintre ei o întâlnire cu ei înșiși, s-au descoperit sau redescoperit, dar toți au conștientizat că modul în care ei reacționează este o alegere personală care, odată făcută, are repercursiuni pozitive sau negative asupra lor și a oamenilor din jur. Cei mai mulți dintre respondenți consideră că sunt schimbați în bine și că acum aleg să nu mai vorbească la fel de urât, să nu mai țipe sau să lovească ci să încerce să vadă și să pună în practică ceea ce au învățat în cadrul programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale. Aceleași concluzii s-au regăsit și în cercetarea cantitativă prezentată la începutul acestui material.

„De când am intrat în acest grup vorbesc mai frumos, nu sunt așa nervoasă, atunci când sunt furioasă încerc să mă cotoresc.” (fată, 14 ani)

Pe lângă aspecte care țin strict de subiectul furiei, respondenții au învățat că este important să se respecte pe ei dar și pe cei din jur, amintind de elemente ce țin de buna conviețuire cu ceilalți, de la a tăcea când cineva vorbește până la a se comporta civilizată cu cel de lângă ei. Una dintre respondente a relatat faptul că participarea la acest program a făcut-o să fie un om mai fericit deoarece a conștientizat că furia poate fi controlată și pentru că și-a făcut alte prietene în centru în care se află.

„Eu când am venit în acest grup mă simțeam singură. Acum mă simt mai fericită.” (fată, 13 ani)

Recomandările tinerilor pentru viitoarele derulări ale programului de managementul furiei ar fi legate de primirea unei recompense, concretizate în lucruri materiale, pentru cei care termină toate cele 12 ședințe, nu doar diplomele primite. În ceea ce privește frecvența sesiunilor în cadrul unei săptămâni, respondenții au sugerat că programul s-ar putea derula în fiecare zi, însă acest aspect ține de vârsta copiilor și de disponibilitatea lor.

Copiii sunt de părere că la acest program ar trebui să participe și copiii din școli deoarece toți sunt furioși, însă este necesar ca aceștia să aibă peste 10 ani pentru a putea înțelege informațiile descrise în manual. De asemenea, tinerii sugerează că și adulții ar trebui să participe la acest program întrucât majoritatea oamenilor sunt nervoși și doar o parte dintre indivizi cunosc metode prin care să reușească să se calmeze. Sugestiile respondenților s-au regăsit și în sugestiile făcute de specialiști în cadrul interviurilor efectuate pe care le vom detalia în cele ce urmează.

Intervievații sunt de părere că este important pentru convingerea altor copii să participe la acest program ca ei, tinerii care au participat deja, să le povestească de beneficiile de care s-au bucurat. Punctarea informațiilor noi pe care le-au acumulat, a modului în care s-au schimbat ca urmare a participării lor la program ar putea să reprezinte elemente pe care tinerii să le facă cunoscute altor copii.

„Le-aș spune că pe mine m-a ajutat să fiu mai calmă, drept urmare i-ar ajuta și pe ei.” (fată, 13 ani)

Tinerii participanți la acest program de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale sunt pozitivi în ceea ce privește evaluarea comportamentului lor pe termen lung, definindu-l ca fiind unul bun, lipsit de violență chiar dacă o parte din informații le vor uita, au acces la material și îl pot reciti oricând.

„O să putem păstra aceste informații, o să fim mai buni, nu o să mai fim violente.” (fată, 14 ani)

Percepția specialiștilor care lucrează în centrele rezidențiale

Ghidul de interviu adresat specialiștilor din centrele rezidențiale a fost gândit pentru a evalua **cursul de formare, prestația formatorilor, implementarea programului, impactul acestuia asupra activității zilnice dar mai ales asupra copiilor, recomandările lor pentru facilitatori, pentru îmbunătățirea manualului și a modalităților de implementare a programului în alte instituții.** Ghidul de interviu se regăsește în **Anexa 3** a prezentului material.

Au fost efectuate șase interviuri, realizate în cadrul centrelor rezidențiale unde specialiștii își desfășoară activitatea zilnică.

Participanții la curs sunt preponderent educatori în centrele rezidențiale, cu o experiență în muncă de minim 2 ani până la 27 de ani, femei și bărbați.

Evaluarea cursului de formare pe tematica managementului furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale la copii desfășurat la Iași s-a făcut prin intermediul interviurilor vizând următoarele aspecte: **conținutul acestuia, modalitatea de desfășurare, durata, evaluarea prestației formatorilor și recomandări de îmbunătățire a cursului.** Respondenții au fost încântați de cursul de formare per total, punctând elementele considerate de ei importante, iar sugestiile au fost doar pentru îmbunătățirea unor aspecte minore.

Calitatea informațiilor prezentate în cadrul cursului a fost considerată excelentă, educatorii subliniind faptul că unele dintre acestea au fost noi și pentru ei, cu impact practic în activitatea lor de zi cu zi. Cursul a făcut posibilă înțelegerea celor 12 sesiuni ale programului de management al furiei pentru specialiștii din cadrul a zece centre rezidențiale din județul Iași.

Participanții la interviuri au apreciat pozitiv structurarea informațiilor dar mai ales modul de prezentare a acestora, teoretic urmat apoi de exerciții practice. Prin jocurile la care au participat, cursanții s-au pus în locul copiilor și astfel au reușit să înțeleagă mai bine ce simt aceștia atunci când sunt furioși, dar mai ales cum trebuie ei să gestioneze acele situații. Foarte bine primite au fost **acvariile** la care au participat în cadrul cursului, pentru că specialiștilor li s-a oferit posibilitatea să fie observatori dar și actori și astfel să înțeleagă mai bine.

„Noi am făcut acele acvarii. A fost o modalitate de a intra în rolul copilului, comportându-ne exact ca niște copii pentru că noi, lucrând cu ei, am știut cum să ne comportăm, apoi am primit explicații despre motivele comportamentelor lor.” (educator, 9 ani experiență)

În ceea ce privește durata cursului, o parte dintre intervievați consideră că este important ca toate secțiunile să fie exemplificate, iar în acest context este nevoie de mai mult de două zile. În schimb, o altă parte consideră că două zile reprezintă o perioadă optimă pentru parcurgerea informațiilor dacă participanții manifestă interes și se implică activ în desfășurarea activităților.

În ceea ce privește evaluarea formatorilor, toți cursanții s-au declarat foarte mulțumiți de profesionalismul acestora, pregătirea lor în ceea ce privește tematica și de modalitatea de prezentare a informațiilor. Formatorii le-au dat încredere specialiștilor de a povesti situații din viața de zi cu zi de la centrele rezidențiale unde își desfășoară activitatea și împreună au identificat soluții pentru rezolvarea conflictelor care au avut la bază furia. Respondenții au apreciat ca fiind pozitivă oferirea din partea formatorilor de explicații pe înțelesul tuturor, pertinente și obiective referitor la tematica analizată.

„Formatorii mi s-au părut a fi niște persoane care pot transmite cu încredere sau că ne pot crea nouă încrederea că acest program poate fi aplicat, au fost foarte deschiși la întrebările pe care noi i le-am adresat.” (psiholog, 6 ani experiență)

Informațiile acumulate la cursul de formare au fost utile în activitatea educatorilor de zi cu zi din cadrul centrelor rezidențiale deoarece fiecare dintre aceștia se întâlnește cu situații generate de furia copiilor. Participarea la acest curs a venit în sprijinul educatorilor în ceea ce privește organizarea activităților din centrele rezidențiale. În mod uzual educatorii trebuie să desfășoare activități tematice în centre, însă aceștia au precizat că niciuna dintre acestea nu a fost structurată pe parcursul a 12 sesiuni, ceea ce le-a permis specialiștilor să se implice mai mult, să se pregătească și astfel să vină în sprijinul tinerilor cu probleme de comportament, dar și în ceea ce privește modul acestora de a reacționa în general la situații conflictuale.

Elementul de noutate al acestui curs a fost acela că o parte dintre specialiști au implementat programul fie împreună cu unul din formatori din partea Alternative Sociale, fie individual dar sub îndrumarea unui formator. Respondenții au povestit că alte formări la care au participat nu au fost urmate de o parte practică în care ei să implementeze programul și faptul că acum au derulat ei cele 12 ședințe a fost evaluat ca un plus al cursului de management al furiei.

„Sincer, nu am mai participat la un curs care să impună apoi aplicarea tehnicilor învățate în practică.” (psiholog, 6 ani experiență)

„Mi se pare o modalitate mai bună de a ne însuși informațiile.” (educator, 27 ani experiență)

O parte dintre educatori au subliniat faptul că implementarea programului a fost o activitate dificilă cauzată de lipsa lor de experiență în ceea ce privește prezentările în fața unui public. În cele din urmă profesioniștii, datorită sprijinul formatorilor Alternative Sociale, au apreciat ca fiind facilă desfășurarea acestei activități practice.

„Eu cred că așa ar trebui să se desfășoare orice curs de perfecționare pentru că degeaba ți se spune teorie dacă nu pui și în practică.” (educator, 3 ani experiență)

Recomandarea participanților la curs legată de folosirea cuvintelor asertivitate sau percepție, pe care unii copii au avut dificultăți în a le înțelege, este ca facilitatorul care susține sesiunile să fie capabil să le definească recurgând la exemple simple și accesibile pentru această categorie de beneficiari – tineri din centrele rezidențiale.

„Nu știu dacă putem îmbunătăți ceva la curs pentru că fiecare specialist le poate modifica în situația dată.” (educator, 3 ani experiență)

Unii specialiști consideră imposibilă aplicarea programului în această formă copiilor care nu știu să scrie și să citească și recomandă o versiune specială a programului, cu multe desene, animații sau proiecție video pentru aceștia. Programul de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale a fost gândit doar pentru copiii care știu să scrie și să citească, însă sugestia venită din partea respondenților este binevenită pentru noi versiuni ale acestuia pe viitor.

„Noi avem și copii cu nevoi speciale... Chiar dacă unii dintre ei nu pot să scrie sau să citească, nu asimilează ca un copil normal, se poate implementa și în cazul lor. Pentru ei, ca să implementezi, nu poți să le dai formulare de scris, de citit, dar se pot face jocuri care să îi ajute. Trebuie găsită o altă formă, nu cea scrisă.” (educator, 26 ani experiență)

În evaluarea programului de management al furiei ne-a interesat: **informațiile cuprinse în acesta, modul de desfășurare a celor 12 sesiuni, fișele de lucru, supervizarea unui specialist Alternative Sociale, impactul asupra educatorilor**, dar mai ales **asupra copiilor și recomandările specialiștilor pentru îmbunătățirea programului**.

Toți respondenții au fost încântați de faptul că au putut implementa pentru prima dată programul alături de un specialist Alternative Sociale, pentru că s-au simțit mai siguri și au putut controla mai bine grupul de copii. În cadrul interviului s-a solicitat evaluarea faptului că un reprezentant Alternative Sociale a implementat cu educatorii primul program, de la 1, reprezentând un lucru foarte folositor până la 5 – deloc folositor și intervievații au considerat că acest aspect a fost foarte folositor pentru ei, toți evaluând acest aspect cu nota 1.

Educatorii au subliniat faptul că nu au experiență în acest gen de activități, iar facilitatorii știu cum să vorbească cu copiii și să îi convingă să participe la toate cele 12 sesiuni ale programului. Tinerii, beneficiari ai programului de management al furiei, au reacționat de asemenea pozitiv la participarea unei persoane din exterior și s-au implicat mai mult în derularea activităților. Respondenții au remarcat faptul că tinerii din centrele rezidențiale sunt mult mai reticenți la educatorii cu care fac activități zilnice atunci când vin cu noi activități pentru că sunt familiarizați cu modul acestora de lucru și astfel rezultatele nu sunt întotdeauna pozitive ca în cazul implementării acestui program alături de un reprezentant Alternative Sociale.

„A fost foarte folositor! Mai ales pentru copiii care au participat pentru că este altceva când vine cineva din afară, în sensul că tinerii se manifestă altfel iar atenția lor este alta (transformare în bine).” (educator,

3 ani experiență)

Provocările pe care educatorii le-au întâmpinat în implementarea programului au fost variate, dar cu suportul venit din partea facilitatorilor Alternative Sociale au reușit să le facă față. Prima provocare a fost selecția copiilor care au participat la program, pentru că era necesar să fie copii cu probleme de comportament, care doreau să participe la cele 12 sesiune. În multe cazuri dacă această provocare a fost soluționată, grupul de copii a fost selectat, următoarea provocare a fost menținerea acestora la toate ședințele, iar în unele situații o parte dintre copii au renunțat după primele întâlniri. Motivele care au stat la baza renunțării tinerilor de a participa la program au fost: durata unei sesiuni - o oră și jumătate și numărul mare al acestora – 12, când ei ar fi putut face altceva în timpul acesta, benefic din punctul lor de vedere – activități sportive, plimbări sau statul degeaba.

„Pentru început am pornit cu un număr de copii propus și au rămas cam jumătate la un moment dat, li s-a părut probabil dificil participarea la o activitate care să dureze atât. A fost o provocare să-i menținem să continue să vină la aceste activități.” (psiholog, 6 ani experiență)

O parte dintre termenii folosiți în cadrul programului precum asertivitate sau percepție nu erau cunoscuți de tineri și educatorii au fost nevoiți să le explice cu exemple din viața de zi cu zi, astfel copiii și i-au însușit. Deși sunt cuvinte cu care acești tineri nu se întâlnesc în fiecare zi, specialiștii consideră că ele nu trebuie eliminate din program, ci trebuie ca persoana care susține sesiunile din program să fie foarte bine pregătită și să fie capabilă să ofere exemple pentru copii, facilitând astfel înțelegerea cuvintelor. Deși tinerii nu vor reține toți termenii pe care i-au întâlnit în cadrul celor 12 ședințe, își vor însuși explicațiile aferente și vor ști unde să le caute explicațiile, consideră intervievații.

„Părerea mea este ca acești termeni să fie păstrați în curs, însă explicații teoretic, dar și practic, pentru că le va rămâne în memorie copiilor și cu siguranță se vor mai întâlni cu ei și le vor fi de folos.” (educator, 3 ani experiență)

Educatorii consideră că schimbările de comportament în bine a tinerilor după ce au parcurs acest program există, deși sunt doar ușor evidente și se vor putea menține pe viitor dacă tinerii vor dori.

Programul derulat în centrele rezidențiale a fost foarte bine primit, atât de specialiștii care își derulează activitatea acolo, cât și de tinerii cooptați în cadrul sesiunilor, conform relatărilor acestora.

„Am mai fost la pregătiri de acest tip, dar nu într-o formă atât de organizată. Noi facem în fiecare zi câte o temă cu copiii, dar acum totul a fost structurat bine, de la prima până la ultima sesiune.” (educator, 26 ani experiență)

După derularea programului împreună cu specialistul Alternative Sociale, educatorii s-au simțit mult mai siguri pe ei și au considerat că oricând vor putea implementa programul cu un alt grup de copii. O parte dintre ei deja își selectase următorul grup cu care intenționau să lucreze. Singurele provocări care le rămân specialiștilor sunt cele legate de dorința copiilor de a parcurge cele 12 sesiuni și de materialele necesare implementării, pe care unele centre rezidențiale nu le au și în acest sens un sprijin din exterior ar fi binevenit.

„Dacă ar fi să implementez singură, aș face-o și fără ajutor. În cazul în care bugetul este deja făcut la centru, vă dați seama că este mai greu să solicitați materiale suplimentare. Ar fi mai bine un ajutor tot din partea voastră sau unul suplimentar pentru că ar fi mai ușor pentru cei care vor desfășura activitatea.” (educator, 3 ani experiență)

Sugestiile respondenților în ceea ce privește derularea programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosociale la copii și a conținutul acestuia au fost puține, aceștia fiind foarte mulțumiți de structura informațiilor, care sunt prezentate logic și coerent, recomandările vizând doar aspecte observate la grupul de copii din centrele rezidențiale.

O parte dintre copiii din centrele rezidențiale, chiar dacă au peste 10 ani, au dificultăți la citit și scris și din acest motiv o versiune a programului pentru această categorie de copii ar fi binevenită, prin prezentarea informațiilor și a fișelor cu ajutorul desenelor. În grupurile de tineri care au participat deja la program au fost și copii care aveau probleme în ceea ce privește cititul și scrierea, iar educatorii au fost nevoiți să citească fiecare instrucțiune din fișele de activitate aferente sesiunilor, ceea ce a dus la un timp

mai îndelungat de desfășurare al ședinților.

„Chiar dacă copiii de aici au 10 ani, ei nu știu să scrie și să citească foarte bine pentru că sunt neșcolarizați, iar programul ar trebui oarecum readaptat pentru cine nu știe să scrie și să citească.” (educator, 8 ani experiență)

Respondenții au sugerat comprimarea celor 12 sesiuni ale programului de management al furiei sau derularea acestora în maxim o oră pentru că cei mai mulți dintre copii se plictisesc și nu mai sunt atenți la informațiile pe care le primesc. Dacă nu este posibil ca aceste sesiuni să se desfășoare pe parcursul unei ore, atunci sugestia este să fie introdusă o pauză pe parcursul derulării unei ședințe în forma sa actuală.

Intervievații au sugerat că este important ca înainte de începerea programului, după ce grupul este format, copiii să fie consultați cu privire la ziua și intervalul de timp în care să se desfășoare sesiunile. În acest mod tinerii simt că părerea lor contează și vor fi mai responsabili în privința participării lor la ședințe. Nu trebuie exclus faptul că este posibil ca centrul rezidențial să nu aibă săli dispobilile sau programul educatorului poate să nu coincidă cu cerințele copiilor, însă este necesar ca deciziile legate de implementarea programului de management al furiei să fie luate de toți cei implicați în acest proces, organizatori, educatori și copii.

„Și ar trebui scurtat, o sesiune concentrată la maxim o oră, pentru că mai mult nu îți poți ține. Sau să existe pauze între cele 2 ore.” (educator, 27 ani experiență)

În ceea ce privește fișele de lucru aferente fiecărei sesiuni, numărul acestora trebuie să fie constant, minim una și maxim două, în loc de mai multe la primele întâlniri și mai puține către final programului. În acest moment programul prevede la unele sesiuni o singură fișă iar la altele trei, ceea ce a făcut ca la unele ședințe copiii să își piardă răbdarea completând, iar la unele să își mai dorească și alte activități.

Recomandarea educatorilor pentru viitoare implementări ale programului în centrele rezidențiale a fost aceea ca tinerii să primească o recompensă dacă participă la toate cele 12 sesiuni astfel încât ei să se simtă motivați să vină.

„În ceea ce privește copiii, cred că pe viitor ar trebui prevăzută o recompensă.” (educator, 9 ani experiență)

Interviul a vizat întrebări legate de implementarea programului și în alte instituții și cu alte categorii de beneficiari, respondenții sugerând că este necesar ca tinerii în general și în particular cei din școli să participe la acest program, însă nici adulții nu ar trebui să facă excepție. Copiii care ar urma acest program ar trebuie să aibă cel puțin 10 ani, cu cerința de a ști să citească și să scrie.

„În școli, copiilor începând cu clasa a V-a. Atâta timp cât un adult specializat este acolo să le explice, nu ar fi o problemă ca ei să înțeleagă materialul.” (educator, 3 ani experiență)

Când se referă la adulți, respondenții îi vizează atât pe specialiștii care lucrează în anumite instituții precum școli, penitenciare, spitale etc. cât și oamenii în general, deoarece oricine poate să fie furios și este important să cunoști fenomenul și modalitățile prin care poți să reacționezi. În forma sa actuală programul ar putea fi implementat și cu persoane adulte însă este necesar ca fișele să fie ajustate pentru că au un limbaj specific adolescenților.

Concluziile cercetării

Concluziile cercetării sunt grupate în două categorii. O primă categorie se referă la programul de formare, iar a doua categorie de concluzii se referă la implementarea programului.

Programul de formare

Calitatea informațiilor prezentate în cadrul cursului de formare pe tematica furiei a fost una excelentă, acestea fiind structurate, concise și cu impact practic în activitatea educatorilor de zi cu zi în centrele rezidențiale.

Este primul program de acest fel implementat de educatorii în centrele rezidențiale, dar efectele au fost vizibile după cele 12 ședințe, atât în ceea ce privește comportamentul educatorilor față de copii dar mai ales a acestora din urmă, copiii au devenit mai conștienți de consecințele exteriorizării furiei asupra lor și a celorlalți.

Tinerii, după ce au participat la cele 12 ședințe ale programului, s-au schimbat în bine deoarece cei mai mulți dintre ei au ales să nu mai vorbească la fel de urât, să nu mai țipe sau să lovească, ci să încerce să pună în practică ceea ce au învățat în cadrul programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale.

Implementarea programului

Modalitatea de organizare a cursului, îmbinarea teoriei cu partea practică și profesionalismul de care au dat dovadă formatorii au fost rețeta perfectă pentru înțelegerea conceptului de furie, dar mai ales a modului în care copiii pot reacționa când au această stare.

Schimbările pozitive de comportament a tinerilor după ce au parcurs acest program sunt ușor vizibile în prezent, dar pe termen lung considerăm că acestea se vor menține.

După derularea programului cu sprijinul specialiștilor Alternative Sociale, educatorii s-au simțit mult mai siguri pe ei și consideră că vor putea în viitor implementa programul cu un alt grup de copii.

Tinerii au apreciat cel mai mult următoarele teme din cadrul programului de management al furiei: percepție, rușine, vină și stima de sine sau înțelegem furia, pentru că în acestea s-au regăsit cei mai mulți dintre ei.

Caracteristicile care au fost apreciate de copii la facilitatori au fost: calmul cu care li s-au explicat termenii, discuțiile pe care le-au avut cu ei în timpul și după derularea programului, folosirea termenilor simpli urmați de exemple clare din viața de zi cu zi, răbdarea de a explica aceiași termeni de mai multe ori, că i-au încurajat să aibă încredere în ei și că erau veseli.

Recomandări

Programul de formare

Cursul de formare adresat educatorilor din centrele rezidențiale din județul Iași a fost considerat de participanți foarte util și recomandarea este de se păstra aceeași modalitate de organizarea a cursului (informațiile, exercițiile, durata – 2 zile) și același număr de formatori (patru) pentru viitoarele cursuri cu alți specialiști. Este ideal ca formatorii să fie absolvenți de cursuri post-universitare în domeniul socio-uman, să aibă minim cinci ani de experiență în formare, precum și în lucrul cu copiii care fac parte din categorii defavorizate.

Programul de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale a fost gândit doar pentru copiii care știu să scrie și să citească, dar prezentarea informațiilor din manual și a fișelor poate fi făcută cu ajutorul desenelor, animațiilor sau proiecțiilor video pentru cei care nu au aceste abilități.

Persoanele care implementează programul trebuie să fie pregătite să explice toți termenii folosiți, inclusiv pe cei de asertivitate sau percepție, pe înțelesul copiilor, recurgând la exemple simple, permițând astfel păstrarea acestora în manual.

Programul de management al furiei poate fi implementat cu copiii din școli în forma actuală, iar cu modificări ale fișelor de lucru poate fi desfășurat cu adulți care lucrează în anumite instituții precum școli, penitenciare, spitale etc.

Cursul de formare ar fi util și specialiștilor din alte domenii de activitate: învățământ, sistemul penitenciar, probațiune, management etc.

Implementarea programului

Cele 12 sesiuni ale programului de management al furiei ar trebui să fie derulate în maxim o oră pe ședință, pentru că cei mai mulți dintre copii se plictisesc sau pot fi parcurse, în forma actuală, într-o oră și jumătate dar cu o pauză la jumătatea desfășurării.

Fișele de lucru aferente fiecărei sesiuni necesită să fie constante, minim una și maxim două.

Implementarea programului cu un co-facilitator din partea Alternative Sociale este un element dezirabil pentru viitoarele programe desfășurate pe tematica furiei.

Este important, după selecția grupului de copii, să se stabilească împreună cu tinerii ziua și ora de desfășurare pentru că, astfel, aceștia se simt mult mai responsabili să participe la program.

Recompensarea tinerilor care participă la toate cele 12 sesiuni ale programului este un element care trebuie luat în considerare.

Locul de desfășurare a celor 12 sesiuni ale programului de management al furiei trebuie să fie unul propice: fără zgomot de fundal, cu lumină naturală, cu spațiu de desfășurare a jocurilor și temperatură adecvată.

Necesar pentru buna desfășurare a activității în centrele rezidențiale a educatorilor ar fi formarea la nivel național pe tematica managementului furiei, a tuturor specialiștilor care lucrează în această instituție.

Facilitatorii care susțin acest program trebuie să aibă următoarele caracteristici: calm, răbdător, cu umor, capabil să asculte părerile tuturor copiilor și să încerce să se pună în locul lor.

Anexa 1: Chestionar de evaluare

Nr. chestionar: _____

Centru: _____

Chestionar de evaluare a programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale la copii

Q1. Ce preferi să faci cel mai mult în timpul liber? (încercuiește doar un singur răspuns)

Să cânt	1	Să stau singur/ă	4
Să mă plimb	2	Să ascult muzică tare	5
Să ies cu prietenii	3	Să mă cert cu alte persoane	6

Q2. Ce crezi tu că este furia? (încercuiește doar un singur răspuns)

Un fel de a fi	1	Felul în care adolescenții se comportă	4
O emoție normală	2	Ceea ce văd la adulți	5
Un mod de viață	3	O stare normală	6

Q3. De ce crezi că apare furia la copii? (încercuiește mai multe răspunsuri)

Sunt stresați	1	Așa au văzut la alți tineri și fac la fel	4
Nu se pot controla	2	Din cauza familiei din care provin	5
Din cauza vârstei lor	3	Din cauza mediului în care trăiesc	6

Q4. Ție ți s-a întâmplat să fii furios? (încercuiește doar un singur răspuns)

Foarte des	1	Foarte rar	3
Des	2	Rar	4

Q5. Ce faci când te înfurii? (încercuiește mai multe răspunsuri)

Stau singur/ă	1	Arunc lucruri	4
Încerc să mă calmez	2	Mă cert cu alte persoane	5
Țip	3	Plâng	6

Q6. Pe cine te înfurii cel mai des? (încercuiește mai multe răspunsuri)

Pe mine	1	Pe părinții mei	4
Pe alți copii	2	Pe toată lumea	5
Pe oamenii mari	3		

Q7. Ce crezi tu că este rușinea? (încercuiește doar un singur răspuns)

Un sentiment negativ, firesc și trecător	1	Ceva de neînțeles	4
Modul meu de viață	2	Ceva rău	5
Ceva permanent	3	Ceea ce simt oamenii	6

Q8. Când primești laude pentru un lucru bine făcut, cum te simți? (încercuiește doar un singur răspuns)

Bucuros/bucuroasă pentru că le merit	1	Ceilalți copii au făcut lucruri mai bune ca mine	4
Nu cred că merit laudele	2	Nu îmi place să mă laude lumea	5
Mă simt jenat/ă	3	Nu îmi pasă	6

Q9. Ce crezi tu că se întâmplă în general reprezintă? (încercuiește doar un singur răspuns)

Ceea ce este în realitate	1	Ceea ce mi se impune	3
Ce cred eu că se întâmplă în jurul meu	2	Ceva rău	4

Q10. Ce crezi tu că este violența? (încercuiește doar un singur răspuns)

Ceva care îmi face rău mie sau celorlalți	1	Ceea ce văd în jurul meu	4
Ceva bun	2	Ceva ce mi se întâmplă	5

Un mod de viață	3		
-----------------	---	--	--

Q11. Crezi că este bine ca oamenii să fie furioși? (încercuiește doar un singur răspuns)

Da, dacă știu ce să facă în această situație	1	Câteodată da	4
Da, dacă devin violenți cu ceilalți oameni	2	Doar dacă sunt provocați	5
Da, dacă țipă	3	Nu, în nicio situație	6

Q12. Tu când te înfurii cel mai des? (încercuiește mai multe răspunsuri)

Când oamenii îmi vorbesc frumos	1	Când sunt acuzat/ă de ceva ce nu am făcut	4
Când cineva mă cicălește	2	Cineva îmi ia din lucrurile mele	5
Când primesc cadouri	3	Spun lucruri urâte despre mine	6

Q13. Cum reacționezi când te certți cu cineva? (încercuiește doar un singur răspuns)

Îmi apăr părerea	1	Țip	4
Ascult ce are de spus	2	Lovesc	5
Nu ascult părerea celui alt	3		

Q14. Care din activitățile de mai jos crezi că, de obicei, calmează un om înfuriat? (încercuiește mai multe răspunsuri)

Plimbatul	1	Lovirea altor persoane	4
Citirea unei cărți	2	Dormitul	5
Țipatul	3	Statul singur/ă	6

Q15. Încercuiește din tabelul de mai jos sentimentele pozitive!

Îmbrățișările	1	Mușcatul buzelor	4
Suspinatul	2	A da din cap că e bine	5
Zâmbetul	3	Holbatul	6

Q16. În general încerci să te aperi și să-ți comunicii sentimentele, fără să-i rănești pe ceilalți?

Foarte des	1	Foarte rar	3
Des	2	Rar	4

D.1. Vârsta copilului _____

D.2. Sex: Feminin Masculin

Focus grup copii pentru evaluarea programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale la copii

Introducere

- Prezentarea subiectului.
  - Singura regulă este să le dăm tuturor participanților șansa să își exprime o părere. Pentru ca totul să se desfășoare cât de bine posibil, o să vă rog să interveniți atunci când considerați că este necesar, însă fără a-i întrerupe pe ceilalți participanți. Toate informațiile sunt confidențiale și vor fi folosite doar de membrii echipei de cercetare.
  - *Înregistrare:* Aș dori să menționez ca voi înregistrați interviul pentru a-mi fi mai ușor să-mi reamintesc răspunsurile voastre.
  - *Motivare, încurajare de a participa:* „Opiniile voastre sunt foarte importante pentru noi”, „Nu există răspunsuri corecte sau greșite”
1. Ce vă place să faceți în timpul liber?
  2. Ați urmat programul de management al furiei, ce teme v-au plăcut? De ce? Detaliați!
  3. Ce teme nu v-au plăcut? De ce? Detaliați!
  4. Cum vi s-a părut domnul/doamna care a venit la voi și ați urmat programul? Detaliați!
  5. Care sunt trei calități pe care persoana care susține programul trebuie să le aibă?
  6. Considerați că v-a ajutat acest program? În ce fel? Detaliați!
  7. Dacă ar fi să mai participați din nou la acest program ce ați schimba la el? Ce noutăți ați aduce?
  8. Credeți că și alți copii ar trebuie să participe la acest program? De ce? Justificați răspunsul!
  9. Dacă doriți să mai adăugați ceva legat de tema discutată va rog să o faceți!

Interviu specialiști pentru evaluarea programului de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale la copii

Introducere

- Prezentarea subiectului.
  - Toate informațiile sunt confidențiale și vor fi folosite doar de membrii echipei de cercetare.
  - *Înregistrare:* Aș dori să menționez ca voi înregistra interviul pentru a-mi fi mai ușor să-mi reamintesc răspunsurile dumneavoastră.
  - *Motivare, încurajare de a participa:* „Opiniile voastre sunt foarte importante pentru noi”, „Nu există răspunsuri corecte sau greșite”.
1. Care este funcția ocupată și de cât timp lucrați în sistem?
  2. Ați participat la cursul de management al furiei și dezvoltarea comportamentelor prosoziale la copii organizat de AAS. Cum vi s-au părut informațiile din cadrul acestui curs? Dar formatorii?
  3. În ce măsură cursul vă ajută în activitatea dumneavoastră de zi cu zi cu copii din centre?
  4. Care ar fi îmbunătățirile, din perspectiva dumneavoastră, a specialiștilor care lucrează în sistem, a cursului la care ați participat? Detaliați!
  5. Ce părere aveți de implementarea acestui program după ce ați participat la curs?
  6. Cât de folositor a fost să implementați programul împreună cu un formator AAS pe o scală de la 1 (foarte folositor) la 5 (deloc folositor)? Detaliați răspunsul!
  7. Ați parcurs deja programul împreună cu un grup de copii. Vă rog să îmi spuneți cum s-a desfășurat acesta? (Este complicat de implementat? Copiii au înțeles termenii folosiți? Cum au reacționat copiii? Considerați că îi ajută? Dar pe dumneavoastră cum v-a ajutat acest program ca specialist?
  8. De ce ați avea nevoie să puteți implementa singur acest program pe viitor?
  9. Dacă ar fi să aduceți modificări la acest program pe care l-ați implementat care ar fi acestea? Detaliați!
  10. Considerați că acest program poate fi implementat și în alte instituții? Care? De ce?
  11. Dacă considerați că aveți completări referitoare la la tema discutată vă rog să le faceți